

Istorija / History

2021, t. 121, Nr. 1, p. 94–142 / Vol. 121, No. 1, pp. 94–142, 2021

Žemaitijos–Kuršo karinis gynybinis placdarmas: XX a. pirmosios pusės patirtys

Dr. Vytautas Jokubauskas

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto g. 84, Klaipėda
El. p. pilsotas@yahoo.com

Kmdr. ltn. Nedas Ignatavičius*

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto g. 84, Klaipėda
Lietuvos kariuomenės Karinės jūrų pajėgos, Naujoji uosto g. 24, Klaipėda
El. p. nedas.ignatavicius@gmail.com

Titas Tamkvaitis

Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, Herkaus Manto g. 84, Klaipėda
El. p. titas.tamkvaitis.ku@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojami karinių veiksmų atvejai Vakarų Lietuvos ir Latvijos teritorijoje nuo 1915 m. iki 1945 m. Kartu dėmesys skiriamas XX a. 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės Lietuvos ir Latvijos karinių pajėgų operacijų planams. Taip, remiantis karo istorijos tyrimais, atskleidžiant alternatyvią gynybinę koncepciją mažoms šalims, kurių gynyba priklauso nuo sąjungininkų ne tik su sausumos pajėgumais, bet ir su jūrine karine galia bei pajėgumais, leidžiančiais vykdyti operacijas ore. Strateginės kryptys, kuriomis veržiasi ir traukiasi kariuomenės Rytų Baltijos regione XX a. pirmojoje pusėje, iš esmės permanentiškai tos pačios. Tik kintančios technologijos, pajėgumų mobilumas ir ugnies galia bei augančios / didėjančios galimybės darė įtaką karinių veiksmų tempui ir geografijai. 1915 m. Rusijos kariuomenė netelkia pajėgų Kurše ir per jį siauriniame sparne manevrui galimybę pamato Vokietijos kariuomenė. Tai padeda įveikti priešą Ventos–Dubysos upių linijoje ir išnaudojant pasisekimą bei išlaikant iniciatyvą iki rudens užimti visą dabartinę Lietuvos teritoriją ir pasiekti kairįjį Dauguvos krantą. Šios

* Šiame straipsnyje pateikiami vertinimai ir mintys yra karo istorijos magistro studijų rezultatas be išimčių tik autoriaus ir niekada negali būti vertinamos kaip Lietuvos kariuomenės padalinių oficiali pozicija. Šis straipsnis niekaip nėra susijęs su vieno iš bendraautorių tarnybinėmis pareigomis Lietuvos krašto apsaugos sistemoje.

operacijos turėjo įtakos tarpukario Lietuvos ir Latvijos kariniam planavimui. 1941 m. Vokietijos pajėgos veržėsi į rytus tomis pačiomis kryptimis, kaip ir 1915 m., skirtumas tik tas, kad priešui nepavyko jų sulaukyti Žemaitijoje ir Kurše, nors menko stabtelėjimo prie Raseinių ties Dubysa būta. 1944 m. Raudonoji armija (RA) prasiveržia iki Baltijos jūros ties Palanga, t. y. padaro tai, ko jai nepavyko 1919 m., taip susiformuoja Kuršo katilas, arba placdarmas, kuriame Vokietijos pajėgos, jūra palaikydamos ryšį su Vokietija, gynėsi septynis mėnesius (nuo 1944 m. spalio 10 d. iki 1945 m. gegužės 9 d.). Kuršo katilo / placdarms pajėgos pačios pasiduoda tik po Vokietijos kapituliacijos. Klaipėdą Vokietijos karinės pajėgos gynė pusketvirto mėnesio: nuo 1944 m. spalio 10 d. iki 1945 m. sausio 28 d., kai, kilus grėsmei, jog bus nutrauktas sausumos kelias per Kuršių neriją, apleido miestą ir jau be mūšio užleido raudonarmiečiams.

Esminiai žodžiai: *Lietuvos kariuomenė, placdarmas, Pirmasis pasaulinis karas, Antrasis pasaulinis karas, Kuršo katilas, Klaipėda, karinis planavimas, karo istorija.*

Abstract. The article analyses the cases of military actions in the territory of Western Lithuania and Latvia from 1915 to 1945. At the same time, attention is paid to the operational plans of the Lithuanian and Latvian military forces in the second half of the 1930s. Using this method of analysis, based on military history research, an alternative defence concept for small countries whose defence depends on allies not only with ground capabilities but also with naval military capabilities and capabilities to conduct air operations, is disclosed. The strategic directions in which armies invade and retreat in the Eastern Baltic region in the first half of the twentieth century are essentially the same. Only changing technologies, capability of mobility and firepower, and growing/increasing opportunities have affected the pace and geography of military action. In 1915, the Russian army did not concentrate its forces in Courland, and through it the German army saw the possibility of manoeuvring in the northern wing. This helped to defeat the enemy on the Venta-Dubysa river line and take advantage of the success and maintain the initiative to occupy the entire territory of Lithuania by the autumn and reach the left bank of the Daugava. These operations influenced the military planning of interwar Lithuania and Latvia. In 1941, the German forces invaded to the east in the same direction as in 1915, the only difference being that the enemy failed to stop them in Samogitia and Courland, although there was some stopping at Raseiniai near Dubysa. In 1944, the Red Army (RA) broke into the Baltic Sea near Palanga – which is what it failed to do in 1919 – forming the Courland pocket, a bridgehead in which German forces, defending the sea with a sea connection to Germany, were cut off for seven months, from 10 October to 9 May 1945. The Curonian Boiler/bridgehead forces surrendered only after the German capitulation. Klaipėda was defended by the German military for more than 3 months: from October 10, 1944 to January 28, 1945, when there was a threat that the land route through the Curonian Spit would be interrupted; they abandoned the city and left it to the Red Army without a battle.

Keywords: *Lithuanian military, bridgehead, first world war, second world war, Courland pocket, Klaipėda, military planning, war history.*

Įvadas

Pirmiausia norėtume plačiau aptarti šio tyrimo aktualumą ir bendrai poreikį analizuoti bei diskutuoti tokio pobūdžio temomis akademinėje plotmėje. Visuomenei, politikams ir akademinėi bendruomenei diskutuojant apie nacionalinį saugumą, būtų aktualu svarstyti ir analizuoti, kas kariuomenės gali būti ginama ir apginama bent jau ilgiau nei kelias valandas ar dienas. Šiam tikslui siekti galima pasitelkti karo istoriją, kuri yra atsparos taškas, sudarantis prielaidas kurti karo teorijos modelius. Karo istorija didesnę aktualumą įgyja užsitęsios taikos periodais, kai ilgesnį laiką kariuomenės nekariauja ir jose nelieka karininkų (vadų), turinčių kariavimo praktinės patirties. Karo vadų, karininkų rengimas gali remtis arba išsamia karybos teorijų ir karo istorijos analize (taikos metu), arba karine praktika (karo metu). Skirtingų epochų autorių požiūriai ir vertinimai atskleidžia karo istorijos arba praktinės kariavimo patirties kariuomenėje svarbą. Realios kovinės patirties spragą gali užpildyti karo istorijos studijos ir jų metu atliekama atskirų mūšių atvejų analizė. Lietuvos kariuomenės atveju tai reikštų (pirmiausia dėl gamtinių-geografinių sąlygų) poreikį tirti karo veiksmus Lietuvoje ir Rytų Baltijos regione, nepaisant kariuomenių valstybinio priklausymo bei jų ideologijų, nes analizuoti tiek taktinio, tiek operacinio ar net strateginio lygių kariuomenių veiksmus tam tikroje (XXI a. ginkluotosioms pajėgoms aktualioje) teritorijoje karybos studijų prasme galima ir be ideologinių, politinių konotacijų, paliekant tai tik kontekste. Galima pateikti pavyzdžių, tarkim, apie 1944–1945 m. Klaipėdos miesto ar Kuršo katilo gynybą.

Svarbu, kad kariuomenė turėtų vadų, gebančių taikyti indukcijos ir dedukcijos metodus analizuojant, suvokiant bei aiškinant karybą ir taikant ją praktikoje. Pirmuoju (indukcijos taikymo) atveju tai yra gebėjimas atskirus karybos elementus apibendrinti, pamatyti visumą ir teoretizuoti. Antruoju atveju (dedukcijos taikymo) tai yra gebėjimas, žinant, kaip karybos teoriją ar pajėgų veikimo koncepcijas (teorija paremta jau turima empirine patirtimi, o koncepcija – labiau apibendrintu požiūriu) pritaikyti praktikoje, jei yra poreikis, išskaidžius į atskirus elementus. Alternatyva aptartam (kaip tarpukariu rašė, „visą amžių sėdint prie knygų“) karybos studijavimui, nenorint nežinomoje ateityje mokytis kariauti per karą savoje šalyje, yra siūsti bent bataliono dydžio gerai aprūpintą kovinę grupę į realių karo veiksmų (bet ne su taikos atkūrimo ir palaikymo ar mokymo užduotimis) misiją su sąjungininkais ir ten (rotuojant karius) įgyti realios kovinės patirties, kuri karinių veiksmų savo šalyje atveju neišvengiamai pareikalautų daug lėšų ir nemažai karių gyvybių.

Atsižvelgdami į karo istorijos teikiamas galimybes, analizuojant ginkluotajai gynybai aktualias problemas, šiame tyrime sujungsime kelias skirtingas XX a. kariavimo patirtis platesniame istoriniame kontekste. Taip sieksime atskleisti kariuomenių puolimų bendrąsias kryptis ir gynybines ribas XX a. pirmosios pusės karinių konfliktų, vykusių pajūrio regione

(kuris apima maždaug 50–60 tūkst. km² sausumos teritoriją¹) tarp Nemuno, Dauguvos ir Nevėžio upių, metu. Tyrimo metu neanalizuojami taktiniai pajėgų veiksmai, susitelkiama į strateginius sumanymus ir operacijų lygio planavimą bei eigą. Be to, tai nėra kelių atskirų atvejų lyginamasis tyrimas, siekiant nustatyti efektyvumą, poveikį ar kitus aspektus. Šiuo atveju analizuojame, kaip karo veiksmai (karybos prasme) ir patirtimi paremtas karinis planavimas pasireiškė tam tikroje, konkrečiai apibrėžtoje teritorijoje nuo 1915 m. iki 1945 m. Šiame tyrime plačiau taikomas geografinis-gamtinis metodas, kuris buvo pasitelktas aiškinantis gamtinės aplinkos įtaką kariuomenių veiksams. Fiksuojamos hidrometeorologinės sąlygos, turint daugiau duomenų, sudaromos lentelės, kurių duomenys siejami su kariniais veiksmais. Geografinis-topografinis metodas taikomas aiškinantis geografinių sąlygų įtaką kariniams veiksams ir tiriant pačius veiksmus. Jo taikymo rezultatas yra greta tekstinės dalies, sudaryti ir publikuojami 4 nauji žemėlapiai.

Galimas puolimo kryptis sausumoje lemia esama infrastruktūra (keliai, geležinkeliai) ir pajėgų techninės galimybės, kiekybiniai ir kokybiniai jų parametrai. Nesiimsime nagrinėti 853 m. kuršių gynybos Apuolės piliakalnyje (tai, beje, seniausiai rašytiniuose šaltiniuose paminėta Lietuvos vietovė), juos puolant švedams (vikingsams), vadovaujamiems valdovo Olafo². Nesigilinsime į Saulės (1236 m.), Skuodo (1259 m.) ar Durbės (1260 m.) mūšių detales, kurie vyko mums aktualiame geografiniame areale. Neanalizuosime nei XIII a. kuršių sukilimo prieš Livonijos ordiną, nei XIX a. sukilimų prieš Rusijos imperiją ar Švedijos³ (XVII–XVIII a.), Rusijos (XVIII a.) ir Prancūzijos⁴ (XIX a.) kariuomenių veiksų Kurše ir Žemaitijoje. Susitelksime į XX a. pirmosios pusės globalius karinius konfliktus, tiesiogiai palietusius regioną, nes karybos pobūdis ne tik operacijų meno, bet ir taktikos plotmėje XX a. ir XXI a. yra jei ne identiški, tai bent jau labai artimi. Be to, karyba iki XX a. savo pobūdžiu (dėl ginkluotės pokyčių, kovinės rikiuotės, kariuomenių masiškumo ir kt.) gerokai skyrėsi nuo dviejų pasaulinių karų pažymėto kruvinojo naujausiųjų laikų amžiaus.

Taigi tyrimo objektas yra karo veiksmai Vakarų Lietuvoje ir Latvijoje 1915 m. ir 1944–1945 m., 1937–1939 m. Lietuvos ir Latvijos kariuomenių operacijų planai, tačiau kontekstualizuojant minėtus atvejus fragmentiškai (dėl straipsnio apimties ribotumo) paliečiami ir 1919 m., 1941 m. karo veiksmai šiame regione bei kiti kontekstui aktualūs pavyzdžiai. Be to, nesiimant lyginti ir siekiant atskleisti kuo įvairesnį karinių veiksų kryptį spektrą 1919 m. ir 1941 m. kariniams veiksams Žemaitijoje ir Kurše, skiriamas

¹ Pastarojo dešimtmečio Lietuvos kariuomenės doktrinos apibrėžiamas karinių junginių veikimo teritorijos dydis, rašoma, kad „brigados dydžio užduoties vykdymo pajėgos operacinis rajonas galėtų apimti 100 x 100 km (dydis pasirinktas planavimo tikslais) sausumos teritoriją“, taigi vienos brigados veiksmai planuoti maždaug 10 tūkst. km² teritorijoje: *Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina*. D–LK–002 (antrasis patikslintas leidimas). Vilnius: Lietuvos kariuomenė, 2011, p. 4–9.

² *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. Feodalinis laikotarpis*. T. 1. Red. J. ŽIUGŽDA. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955, p. 21–22.

³ DUNDULIS, Bronius. *Švedų feodalų įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas, 1977.

⁴ 1812 m. Prancūzijos *Grande Armée* pagrindinės pajėgos veržėsi būtent nuo Kauno link Vilniaus ir toliau, o šiauriniame sparne iš Tilžės per Tauragę–Raseinius–Panevėžį į Kuršą žygiavo 10-asis korpusas: DUNDULIS, Bronius. *Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)*. Vilnius: Mokslas, 1981 [įlankstomas žemėlapis].

tik fragmentuotas dėmesys. Šį pasirinkimą lėmė tai, kad 1919 m. RA puolimo strateginės kryptys gana panašios, kaip ir 1944 m., o 1941 m. Vokietijos puolimas vyksta tomis pačiomis kryptimis, kaip ir 1915 m. Be to, 1919 m., kaip ir 1944 m., Vokietijos ir latvių pajėgoms pavyksta sustabdyti priešą Kurše, o 1941 m., kaip ir 1915 m., Vokietijos pajėgos prasiveržia per Žemaitiją ir gana lengvai, dėl manevro šiauriniame sparne, užima Kuršą. Verta pažymėti, kad analizuojamame regione Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų metu susidūrė skirtingų karybos mokyklų įtakoje buvusios kariuomenės. Iš vienos pusės, Vokietijos karinės pajėgos ir karybos mintis bei praktika⁵ evoliucionavusios Frydricho II Didžiojo⁶ dvasioje su ženkliu C. von Clausewitz idėjų⁷ įtaka bei *Auftragstaktik* vadovavimo ir veikimo filosofija. Kitoje pusėje kovojo Rusijos karybos minties bei praktikos atstovai ir adeptai. Tai sąlyginai pavadinkime *Suvoroviška*⁸ karybos mokykla su reikšmingu Antoine Henri Jomini⁹ koncepcijų poveikiu.

Remiantis XIX–XX a. didžiausių karinių konfliktų, palietusių Lietuvos teritoriją, praktika galima konstatuoti esant tam tikroms kryptims, kuriomis, matyt, jau *a priori* bet kokios karinės pajėgos ir ateityje sausuma judės. Viena iš jų: Kybartai–Kaunas–Vilnius ir Kaunas–Daugpilis (ir atvirkščiai); kita: Tauragė–Šiauliai–Ryga (ir atvirkščiai); trečioji: Daugpilis–Panevėžys–Palanga. Iš esmės minėtomis kryptimis judėjo ir Vokietijos kariuomenė 1915 m., kai užėmė Lietuvos teritoriją. Tą patį pastebėsime paanalizavę ir 1941 m. operacijos *Barbarossa* metu pasirinktas Vokietijos pajėgų puolimo kryptis¹⁰. Atitinkamai 1812 ir 1944 m. atgal judėjo ir Rusijos imperijos bei SSRS kariuomenės. Geležinkelio atsiradimas ir linijų Rytų Baltijos regione nutiesimas XX a. papildė karinių puolimų krypčių sąrašą. 1919 m. RA puolė Daugpilio–Panevėžio–Palangos (pajūrio) ir Vilniaus bei Kauno kryptimi, iš esmės palei geležinkelių linijas, tačiau Sedos ir Telšių rajone jas sustabdė vokiečių daliniai. Šiauriau Kurše RA daliniai buvo sustabdyti ant Ventos upės ir maždaug Skrundos–Paviluosto linijoje, taip apsaugant placdarmą

⁵ HABECK, R. Mary. *Storm of Steel. The Development of Armor Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919–1939*. Ithaca (NY) and London: Cornell University Press, 2003; CITINO, M. Robert. *The German Way of War: From the Tiverty Years War to the Third Reich*. Lawrence KS: University Press of Kansas, 2005; GROSS, P. Gerhard. *Myth and Reality of German Warfare: Operational Thinking from Moltke the Elder to Heusinger*. Lawrence KS: University Press of Kansas, 2016; STROHN, Matthias. *The German Army and the Defence of the Reich. Military Doctrine and the Conduct of the Defensive Battle 1918–1939*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

⁶ ФРИДРИХ ВЕЛИКИЙ. *Наставление о военном искусстве к своим генералам. Анти-Макиавелли*. Москва: Эксмо, 2014.

⁷ CLAUSEWITZ, von Carl. *Apie karą*, t. I–II. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008–2009.

⁸ Pagal Rusijos imperijos XVIII a. karvedį Aleksandrą Suvorovą, jo veikalą žr.: СУВОРОВ, Александр. *Военно-стратегические заметки*. Москва: Астрель, АСТ, 2011.

⁹ ЖОМИНИ, Генрих. *Стратегия и тактика в военном искусстве*. Москва: Центрполиграф, 2009.

¹⁰ PETRAUSKAS, Robertas. *Barbarosa. Antrasis pasaulinis karas Europoje*. Trečioji knyga. Vilnius: Protų kovos, 2019.

aplank Liepoją¹¹. 1944 m. to padaryti jau nepavyko, ir raudonarmiečiai pasiekė pajūrį, taip atkirsdami Vokietijos karinių pajėgų dalį šiaurinėje Žemaitijoje ir Kurše. Tai, kad XX a. pirmojoje pusėje (1919 ir 1944–1945 m.) du kartus Žemaitijos ir Kuršo regionų teritorijoje pavyko sustabdyti iš rytų puolančias gausias priešo pajėgas bei stabilizuoti frontą ir net vykdyti kontrpuolimus, lėmė ir šio tyrimo geografinių ribų pasirinkimą. Darome prielaidą, kad istorija atskleidė geografiniu ir gamtiniu aspektais patogų gynybai placdarmą Rytų Baltijos regione.

Žinoma, karo istorijos tyrimų objektai bei tyrimų prieigos gali skirtis ir šiuo atveju svarbu atskirti karo istorijos darbus apie karo poveikį nuo tų, kuriuose susitelkiama į tai, kaip kariuomenės veikia taikos ir karo metu (tai nebūtinai tik mūsų analizė, nors ji aktuali). Pirmuoju atveju tyrimai apie poveikį yra kontekstiniai, bet labai svarbūs, nes padeda nustatyti ir suvokti priežastinius ryšius, t. y. kaip kariuomenės ir karas paveikė visuomenes (jų požiūrį, vaizduotę, suvokimus, sprendimus, gyvenimą, ūkį ir t. t.). Tai itin svarbu analizuojant ir planuojant kariuomenių veikimą, nes bendrai nuo visuomenių priklauso pačios kariuomenės, kurios formuojamos iš visuomenių atstovų ir veikia jose, pagaliau finansuojamos ir išlaikomos civilių.

Be to, derėtų rašyti, t. y. tyrinėti, ne tik Lietuvos ir lietuvių karo istoriją, bet ir analizuoti karo istorijos įvykius, vykusius teritorijoje, kuri daugmaž suvokiama kaip Lietuva (nes ribos kito). Ypač tai aktualu XIX ir XX a. karų atveju, kai Lietuvos valstybės su sava kariuomene kaip politinio subjekto dažnai net nebuvo, tačiau vyko intensyvūs karo veiksmai, kurie ryškūs karybos studijų prasme, analizuojant tam tikrus bendruosius karybos dėsnius ir elementus konkrečioje geografinėje erdvėje.

Šiame tyrime susitelkiame į karybos aspektus, todėl skirtingi politiniai nusikaltimai režimai ar jų ideologijos nėra itin reikšmingi. Skirtingos kariuomenės karyboje dažnai žemėlapiuose pažymimos, o mokymuose pavadinamos tiesiog tik skirtingomis spalvomis, dažniausiai mėlyna ir raudona, o prireikus ir kitomis (pvz., balta, geltona ar žalia ar kt.). Todėl ir šio tyrimo kontekste vietoj Lietuvos, Latvijos, Lenkijos, Vokietijos ir SSRS galime įsivardyti tik penkias pasirinktas spalvas, kaip kartais daroma rašant apie asmenims jautrią informaciją ir jiems suteikiami kodai arba rašomi tik inicialai ar išgalvoti vardai. Vengdami painumo tekste paliksime buvusių kariuomenių įvardijimus. Žinoma analizė remiantis trimis skirtingomis patirtimis, net jei jos apima dešimtmetį (nuo 1936–1937 m., kai buvo patvirtinti Lietuvos kariuomenės planai, iki 1945 m., kai sausį Klaipėdą apleido ją gynusios Vokietijos pajėgos, o pavasarį kapituliavo Kuršo katilas), tam tikra prasme yra susijusios su *alternatyvia istorija*, t. y. „kas būtų, jeigu būtų“. Dar Romos istorikas Titas Livijus (gyvenęs lygiai prieš du tūkstančius metų) ėmėsi svarstyti alternatyvios istorijos rėmuose, vienoje iš savo veikalo *Ab urbe condita libri* dalių jis samprotavo, kad jeigu Aleksandras Makedonietis nebūtų taip anksti miręs,

¹¹ *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture*, t. I. Virs. Red. M. PENIČIS. Rīga: Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2006 [pirmas leidimas 1938], l. 62–134; МЕЛЬТЮХОВ, Михаил. *Прибалтийский плацдарм. В международной политике Москвы (1918–1939 гг.)*. Москва: Алгоритм, 2015, с. 80–203.

būtų užpuolęs Romą ir ši būtų laimėjusi¹². Žinoma, lakoniškasis „jeigu“¹³ karyboje yra susijęs su netikėtumu ir karo neapibrėžtumu. Bet istorikai kelia klausimą „kas būtų, jeigu būtų?“, todėl, matyt, „alternatyvus mąstymas, galimybės ir tikimybės kategorijos yra istoriko darbo pamatas. Alternatyviai mąsto kiekvienas veikiantis ir istoriją siekiantis suprasti žmogus“¹⁴. Jis būdingas ir kariuomenėse, karininkų rengimo bei kvalifikacijos kėlimo procesuose. 1934 m. būsimasis Lietuvos kariuomenės vadas gen. št. plk. lt. Stasys Raštikis, rašydamas, kaip Vokietijos generalinio štabo akademijoje (kurioje jis studijavo) karo istorijos pavyzdžių pagrindu buvo organizuojamas karininkų mokymas (kokie ir kaip sprendžiami uždaviniai), konstatavo, kad Vokietijos karo akademijoje „uždaviniai dažnai būna paįvairinami ta prasme, kad prie realių istorijos faktų, paimtų aplinkybių pridedami moderniškų laikų reikalavimai“¹⁵.

1915, 1941 ir 1944–1945 m. kariniai veiksmai Vakarų Lietuvoje ir Kurše yra dviejų pasaulinių karų epizodai, todėl susiduriame su labai plačia istoriografijos baze, kuri pati gali būti kelių atskirų studijų objektas. Pirmojo pasaulinio karo įvairius aspektus šaltiniuose ir istoriografijoje yra plačiai aptaręs Vasilijus Safronovas¹⁶. Vykdamas projektą „Pirmojo pasaulinio karo atminimas: Lietuvos ir Rytprūsių lyginamoji analizė (iki 1939 m.)“¹⁷, vienas šio straipsnio bendraautoris (V. Jokubauskas) analizavo problemas, susijusias su Pirmuoju pasauliniu karu Lietuvoje. Taip pat šis autorius permanentiškai tiria tarpukario Lietuvos gynybos problemas. Kiti du straipsnio bendra autoriai 2019 ir 2020 m. parengė ir sėkmingai apgynė magistro darbus, kuriuose analizavo 1941 m. Liepojos ir 1944–1945 m. Klaipėdos fortifikuotų miestų gynybą¹⁸, nagrinėjo 1944–1945 m. Kuršo katilo gynybos ir funkcionavimo problemas¹⁹. Taigi šis straipsnis – tyrėjų grupės ilgalaikės veiklos, apmąstymų ir diskusijų rezultatas.

¹² ТИТ ЛИВИЙ. *История Рима от основания города*. Москва: Наука, 1989, с. 422–427.

¹³ Kai Makedonijos karalius Pilypas II spartiečiams grasinančiai parašė: „Jeigu aš įsiveršiu į Lakoniją, aš jus visus išvarysiu iš namų“, jie į tai lakoniškai atrasė: „Jeigu“, plačiau žr.: PLUTARCH'S. *Morals*. London: George Bell and Sons, 1898, § XVII (231). [žr. 2020 11 24]. < https://www.gutenberg.org/files/23639/23639-h/23639-h.htm#Footnote_595_595 >.

¹⁴ BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuvos tūkstantmetis: dvi atmetos alternatyvos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, t. XXIII, p. 128.

¹⁵ RAŠTIKIS, Stasys. Karo istorijos reikšmė ir jos dėstymo metodas vokiečių gen. št. mokykloje. *Mūsų žinynas*, 1934, t. XXVI, Nr. 109, p. 307.

¹⁶ SAFRONOVAS, Vasilijus. Lithuania and the Lithuanians in the First World War. Bibliography, 1914–1945 = Lietuva ir lietuviai Pirmajame pasauliniame kare. Bibliografija (1914–1945). In *The Great War in Lithuania and Lithuanians in the Great War: Experiences and Memories = Didysis karas Lietuvoje ir lietuviai Didžiajame kare: patirtys ir atmintys* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXIV). Ed. by V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2017, p. 189–238.

¹⁷ Plačiau žr.: Projektas MIP-021/2015. [žr. 2020 01 08]. < <http://briai.ku.lt/projektai/projektas-mip-0212015/> >.

¹⁸ TAMKVAITIS, Titas. *Baltijos jūrinių miestų fortifikacija Antrojo pasaulinio karo metu: Klaipėdos ir Liepojos atvejai*. [Magistro baigiamasis darbas]. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2019. (Su darbu galima susipažinti Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto bibliotekoje.)

¹⁹ IGNATAVIČIUS, Nedas. *Antrojo pasaulinio karo veiksmai Kurše 1944–1945 metais*. [Magistro baigiamasis darbas]. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2020. (Su darbu galima susipažinti Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto bibliotekoje.)

Jei pažvelgsime lokaliai, Lietuvos istoriografijoje po 1990 m. galima išskirti V. Safronovo straipsnį, kuriame analizuojama 1944–1945 m. Klaipėdos miesto užėmimo eiga²⁰. Mums kontekste aktualių fortifikacinių statinių reikšmę mūšyje dėl Liepojos miesto 1941 m. birželio mėn. istoriografijoje analizavo Jurij Melkonov²¹. Didžiausią dėmesį 1941 m. birželio 22–27 d. vykusiems kariniams veiksams prie Liepojos miesto skyrė Vasilij Savčenko²² ir Sergej Buldigin²³. Tankų susirėmimą prie Raseinių 1941 m. birželį plačiai išanalizavo Arvydas Žardinskas²⁴. Vokietijos pajėgų atkirtimas Kurše – plačiai ir daugelio istorikų analizuotas Antrojo pasaulinio karo fenomenas, patenkantis į bendrą ir platų šio karo istoriografinį kontekstą. Galima pastebėti skirtingas nuomones dėl Kuršo regiono reikšmės ir „katilo“ arba, mūsų nuomone, pažvelgus iš kitos perspektyvos, – placdarmo susidarymo priežasčių. Tarp jų – oro sąlygos ir aukščiausios vadovybės sprendimai²⁵. Istoriografijoje nagrinėjama Vokietijos karinių jūrų pajėgų strategija 1944–1945 m. ir jos reikšmė formuojant karo veiksmus sausumoje²⁶. Keliamas klausimas, kas lėmė Vokietijos karinių pajėgų perskyrimą ir atkirtimą Kurše²⁷. Vis dėlto istoriografijoje dažnai apsiribojama pačių karinių veiksmų aprašymu ir rezultatų aptarimu, neskiriant didelio dėmesio juos lėmusių priežasčių analizei ir, žinoma, neanalizuojant atvejo kitame kontekste – kaip gynybinės alternatyvos, pvz., tarpukariu Lietuvai ir / ar Latvijai. Esamos istoriografijos kontekste šiame tyrime išskirtina analizės prieiga, t. y. remiantis istoriografija analizuojami žinomi kariniai veiksmai ir kariniai planai, o nauja tyrime yra tai, kad į veiksmus ir planus žvelgiama iš konkrečios geografinės teritorijos perspektyvos ir analizuojami atvejai nuo 1915 m. iki 1945 m.

Šiame tyrime remiamasi ir archyviniais Vokietijos bei SSRS kariuomenių dokumentais, kurie suskaitmeninti ir skelbiami viešai: Rusijos Federacijos (rus. *Центральном архиве Министерства обороны Российской Федерации*)²⁸ ir Jungtinių Amerikos Valstijų (ang. *National Archives and Records Administration*)²⁹ archyvuose.

²⁰ SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais kontroversijos. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII). Ed. by A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2009, p. 127–150.

²¹ МЕЛКОНОВ, Юрий. *Пушки Курляндского берега*. Rīga: Gvards, 2005, c. 43–58, 105–112, 123–136.

²² САВЧЕНКО, Василий. *Семь огненных дней Лиенау*. Rīga: Zinatne, 1985.

²³ БУЛДЫГИН, Сергей. *Оборона Лиенау*. Санкт-Петербург: Гаерут, 2018.

²⁴ ŽARDINSKAS, Arvydas. „Raseinių tanko“ istorijos klausimu. *Lietuvos istorijos studijos*, t. XXI, 2008, p. 69–85.

²⁵ KUROWSKI, Franz. *Bridgehead Kurland: The Six Epic Battles of Heeresgruppe Kurland*. Winnipeg: J. J. Fedorowicz Publishing Inc, 2002.

²⁶ GRIER, Howard, D. *Hitler, Dönitz, and the Baltic Sea: The Third Reich's Last Hope, 1944–1945*. Annapolis: Naval Institute Press, 2007.

²⁷ MITCHAM Jr., Samuel, W. *The German Defeat in the East, 1944–45*. Mechanisburg: Stackpole Books, 2007 p. 117–163.

²⁸ Центральном архиве Министерства обороны Российской Федерации (ЦАМО). [žr. 2020 12 29]. < https://archive.mil.ru/archival_service/central/history.htm >.

²⁹ National Archives and Records Administration (NARA). [žr. 2020 12 20]. < <https://www.archives.gov/> >.

I.

Žemaitija ir Kuršas vertintini kaip vienas bendras karinių operacijų rajonas. To pavyzdžiai – Pirmasis ir Antrasis pasauliniai karai bei kariniai veiksmai, vykę šiame regione 1919 m. O 1915 m. atveju frontas driekėsi nuo Nemuno iki Baltijos jūros, maždaug palei Dubysos–Šiaulių–Ventos vidurupio liniją (nors Šiaulių ir Dubysos upės baseino rajone nuo balandžio iki liepos dėl aktyvių karo veiksmų fronto linija kito). 1915 m. balandžio 27 d. Vokietijos kariuomenė pradėjo puolimą link Šiaulių: per Jurbarką, Tauragę ir iš Klaipėdos, o pajūrio rajone – pro Palangą link Liepojos (siena tuo metu ėjo ne Nemunu ir Klaipėda buvo Vokietijos dalis)³⁰. Tos pačios dienos vakare vokiečiai jau buvo pasistūmėję keliasdešimt kilometrų į priekį. 3-ioji kavalerijos divizija sustojo prie Skaudvilės miestelio, esančio šiek tiek toliau į pietryčius nuo Tauragės–Kelmės kelio, Bavarijos kavalerijos divizija priartėjo prie Raseinių. Balandžio 30 d. vokiečiai užėmė Šiaulius ir tęsė puolimą Kuršo link. 3-ioji kavalerijos divizija, žygiuojanti Lietuvos vakarine teritorija, pasiekė Mažeikių–Jelgavos geležinkelio liniją, tačiau čia buvo sustabdyta ir turėjo nukreipti savo puolimą kita kryptimi. Greitai ji prisijungė prie Bavarijos kavalerijos divizijos ir, užuot žygiavusi į Kuršą, ėmė judėti toliau į Vidurio Lietuvą, link Kėdainių. Sėkmingas Vokietijos pajėgų žygis buvo nutrauktas prie Baisogalos, kur susidurta su aktyviu Rusijos karių pasipriešinimu. Mūšiai praktiškai visą gegužės mėnesį vyko Žemaitijoje ir Kurše, o karščiausios kovos virė prie Šiaulių ir Kelmės. Rusijos kariuomenei papildomų pajėgų dėka pavyko nustumti Vokietijos pajėgas už Dubysos upės ir atsiimti Šiaulių miestą³¹. Tai galima iliustruoti ir plk. Silvestro Žukausko tuo metu vadovaujamo 314-ojo pėstininkų Naujojo Oskolo pulko³² kautynių geografija gegužės mėn.³³ Taigi gegužės pabaigoje frontas nusistovėjo palei Ventos–Dubysos upių liniją. Gegužės 7–8 d., remiant Vokietijos laivynui, buvo užimta Liepoja³⁴.

Ventos–Dubysos upių (slėnių) linijos svarbą operacijų metu atskleidžia ir trumpos žinutės apie karą vietinėje lietuviškoje spaudoje. Pateikiame tik kelis pranešimų pavyzdžius:

³⁰ Jau 1914 m. intensyvūs mūšiai vyko Užnemunėje ir gretimoje Rytų Prūsijoje, žr.: RADUS-ZENKAVIČIUS, Leonas. *Trumpas Didžiojo karo eskizas*. Kaunas: Vyriausiojo štabo Karo mokslo skyrius, 1924, p. 103–104.

³¹ PEČIULIS, Marius. Pirmojo pasaulinio karo veiksmai Lietuvos teritorijoje 1915 m. rugpjūčio pabaigoje – rugsėjo mėnesį. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 48–53.

³² SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos kariuomenės vadai*. Vilnius: Mintis, 1992, p. 8.

³³ Būsimojo generolo vadovaujamas pulkas 1915 m. „gegužės 6 d. dalyvavo kautynėse ties Kėdainių miestu, gegužės 9–11 d. Ariogalos miestelio puolime ir užėmė, gegužės 12–13 d. kautynėse ties Ariogalos miesteliu, gegužės 14–16 d. divizijos rezerve ties Diržionais, gegužės 16–18 d. puolime ir užėmė Petkūniškio–Dvarviečių linijos (dab. Raseinių aps.), gegužės 18–19 d. Dubysos upės forsavime ties Padubysio dvaru, gegužės 19 d. atsitraukime į Petkūniškių–Dvarviečių liniją, gegužės 30 d. kautynėse Petkūniškių–Dvarviečių linijoje ir atsitraukime į Kymantų kaimą“ ir t. t.: RUŽANCOVAS, Aleksandras. Nuo kariūno iki generolo majoro (Medžiaga a. a. generolo S. Žukausko biografijai, 1883–1918 metai). *Kardas*, 1938, Nr. 22 (300), p. 533.

³⁴ PEČIULIS, Marius. Pirmojo pasaulinio karo veiksmai Lietuvos teritorijoje 1915 m. rugpjūčio pabaigoje – rugsėjo mėnesį. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 48–53.

„Ant upės Dubysos netoli Ariogalos po mūšio rusai paėmė vokiečių pozicijas.“³⁵ Šiauriau: „Šiaulių rajone Dubysos krantais mūšiai tebesitęsia. Kai kuriose vietose buvo net susirėmimų durtuvais. Priešininkas Šiaulių pusėje ir vidurinėje Dubysoje susilaukė žymios paspirties ir pradėjo energingai eiti pirmyn; kai kurios mūsų [Rusijos kariuomenės – aut.] dalys turėjo labiau susitelkti ir užimti patogesnes vietas ant kairiojo Dubysos kranto. Žemutinėje Dubysoje mūsų [Rusijos – aut.] kariuomenė sėkmingai stumiasi dešiniuoju krantu į šiaurių-vakarų pusę, durtuvų mūšiais varo laukan iš užimtų vietų vokiečius.“³⁶ Arba: „Kairiuoju Dubysos krantu nuo Šiaulėnų iki Betygalos mes [Rusijos kariuomenė – aut.] pradėjome užpildinėti išsišovusias tuo frontu vokiečių spėkas ir gegužės 28 d. [birželio 10 d.] rytą turėjome žymų pasisekimą.“³⁷ Rašyta, kad birželio 12 d. „visu upių Ventos ir Dubysos frontu atkablūs mūšiai tebesitęsė. Vokiečių pastangos buvo atkreiptos į šiaurinę Šiaulių fronto dalį. <...> Prie Ventos upės gegužės 31 d. [birželio 13 d.] mes [Rusijos kariuomenė – aut.] didelėmis priešininko aukomis atrėmėme jo žymių spėkų atkartotas pastangas pereiti per upę ties Leckavos miesteliu. Taip pat sulaikyta priešininko būriai, kurie persikėlė per Ventą žemiau nuo paminėtos vietos. Mūšis už poziciją ties Šiauliais tebesitęsia nelygiu pasiekimu. Šiaulių miestą bombardavo sunkioji artilerija.“³⁸ Spauda pranešė, kad liepos 15 d. po mūšių Vokietijos kariuomenė „užėmė dešinįjį Ventos krantą“³⁹. Pasakojimą apie kautynes Dubysos ir Ventos upių slėniuose galima būtų tęsti, tačiau mūsų tikslas – ne atskleisti taktinio lygio veiksmų eigą, bet šių upių reikšmę karinių operacijų metu. Dubysos upės reikšmę 1915 m. karinių veiksmų metu pažymi ir gen. Erich Ludendorff, pabrėždamas, jog šią upę ir jos slėnį gynybai naudojo abi kovojančios pusės – Vokietijos ir Rusijos kariuomenės. Vokietijos pajėgos po balandžio pabaigoje sėkmingo puolimo buvo priartėjusios prie Jelgavos ir Kėdainių, tačiau po Rusijos pajėgų kontrpuolimo atsitraukė ir kurį laiką gynėsi minėtos upės linijoje. Lygiai taip pat, generolo teigimu, gynybai šią gamtinę kliūtį išnaudojo ir Rusijos pajėgos⁴⁰.

Vokietija, sulaukusi pastiprinimo, 1915 m. birželio 3–4 d. pradėjo puolimą (1 žemėlapis) ir privertė Rusijos pajėgas atsitraukti iš Dubysos ir Ventos kanalo pozicijų į rytus. Kaip teigiama 1922 m. išleistame gen. mjr. Aleksandr Neznamov sudarytame leidinyje apie Pirmojo pasaulinio karo strategiją, Rusijos pajėgos 1915 m. fronte šiauriau Kauno neturėjo tikslo sumušti priešą, tikslas buvo Vokietijos pajėgas sulaikyti ir neleisti skverbtis giliau į regioną, ypač link Rygos. Intensyvūs mūšiai vyko Šiaulių–Aizputės ruože, miestai ėjo iš rankų į rankas, buvo kovojama dėl Dubysos upės kontrolės. Rusijos kariuomenės

³⁵ Karas Lietuvoje. Iš Vyriausiojo vado štabo pranešimo. *Lietuvos žinios*, 1915, gegužės 3 (16), Nr. 49, p. 2.

³⁶ Karas Lietuvoje. Iš Vyriausiojo vado štabo pranešimo. *Lietuvos žinios*, 1915, gegužės 29 (birželio 11), Nr. 60, p. 1.

³⁷ Karas Lietuvoje. Iš Vyriausiojo vado štabo pranešimo. *Lietuvos žinios*, 1915, gegužės 21 (birželio 13), Nr. 61, p. 2.

³⁸ Karas Lietuvoje. Iš Vyriausiojo vado štabo pranešimo. *Lietuvos žinios*, 1915, birželio 3 (16), Nr. 62, p. 1.

³⁹ Karas Lietuvoje. Iš Vyriausiojo vado štabo pranešimo. *Lietuvos žinios*, 1915, liepos 5 (18), Nr. 76, p. 2.

⁴⁰ ЛЮДЕНДОРФ, Эрих. *Мои воспоминания о войне 1914–1918*, т. 1. Москва: Высший военный редакционный совет, 1923, с. 116, 129, 132–134.

Šiaurės vakarų fronto vadas gen. Mikhail Alekseyev apgailestavo, kad Dubysa buvo prarasta ir jos slėnyje įsitvirtino Vokietijos pajėgos⁴¹.

1915 m. liepą Vokietijos kariuomenė pralaužė frontą šiauriniame sparne ir apėjo Rusijos pajėgas. Ši sparna (Ventos upės liniją) gynė gerokai menkesnės Rusijos pajėgos. Tai lėmė, kad Vokietijos *Nemuno* armijos junginiai pradėjo puolimą šiauriniame sparne. Tokiu būdu Šiaulių rajone įsitvirtinusių Rusijos kariuomenę vokiečiai apėjo plačiu lanku ir šiauriau puldami forsavo Ventą ties Papile, Grieže (ant Lietuvos ir Latvijos dabartinės sienos) bei Nygrandu (Latvija) ir toliau judėjo keliomis voromis per Aučę, Saldus, Žagarę, Duobelę bei Meškuičius ir Joniškį. Dar šiauriau Vokietijos pajėgos iš Aizputės rajono pradėjo judėti link Kuldygos bei Ventspilio ir toliau iki Tukumo⁴². Pirmiausia ši operacija 1915 m. pavasarį Žemaitijoje buvo pradėta siekiant iš kitų frontų atitraukti Rusijos kariuomenės pajėgas. 1915 m. liepą puolimo tikslas buvo šiauriniame sparne apeiti Kauno tvirtovę, užėmus Šiaulius apeinant Rusijos pajėgas (sukeliant apsupimo pavojų 5-ajai ir 10-ajai armijoms) pasiekti Panevėžį, Daugpilį ir Vilnių⁴³. Taigi po porą mėnesių trukusių kautynių Šiaulių rajone Vokietijos pajėgoms sulaukus pastiprinimo liepos 21 d. buvo užimti Šiauliai, liepos 29 d. – Panevėžys, rugpjūčio 1 d. – Jelgava. Piečiau Vokietijos kariuomenė taip pat veržėsi į priekį: rugpjūčio 18 d. užimta Kauno tvirtovė ir miestas, 27 d. – Alytus, rugsėjo 18 d. – Vilnius⁴⁴.

Galbūt aptarti 1915 m. kariniai veiksmai Vakarų Lietuvoje ir Latvijoje įtakos turėjo ir XX a. 4-ojo dešimtmečio Lietuvos kariuomenės gynybiniais planams? Pagrindo šios prielaidos pagrįstumui teikia jau aptartas klausimas, kaip dažnai ir kokiomis temomis tarpukariu Lietuvos karininkai laikė karo istorijos egzaminus, tarp temų iš esmės beveik visada buvo Pirmasis pasaulinis karas, o laikyti egzaminus reikėjo gana dažnai (norint studijuoti užsienio karo akademijose, dažniausiai Prancūzijos, Belgijos ir Čekoslovakijos, Lietuvoje stojant į aukštuosius karininkų kursus arba siekiant gauti kapitono ir majoro laipsnius). Be to, 1915 m. pavasario ir vasaros karo veiksmų koreliacija su 1936–1937 m. Lietuvos kariuomenės parengtu operacijų planu Nr. 1 „V“ bylotų apie ryšio buvimą, nes

⁴¹ *Стратегический очерк войны 1914–1918 г. г. Ч. IV. Сост. А. НЕЗНАМОВ. Москва: Высший редакционный совет, 1922. с. 59, 62, 63.*

⁴² Plačiau žr.: BÖCKMANN, von Herbert. Kautynės ties Šiauliais 1915 metais. (Versta iš vokiečių kalbos). *Mūsų žinynas*, 1925, t. IX, Nr. 27, p. 511–517; *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*. Bearb. im Reichsarchiv: Bd. 8: *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen im Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahreschluss*. Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1932.

⁴³ КОРОЛЬКОВ, Георгий. *Сражение под Шавли: с четырьмя схемами*. Москва, Ленинград: Государственное военное издательство, 1926.

⁴⁴ Plačiau žr.: PEČIULIS, Marius. Pirmojo pasaulinio karo veiksmai Vakarų Lietuvoje – Vokietijos ir Rusijos pasienyje – 1915 m. pradžioje. *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p. 44–80; SAFRONOVAS, Vasilijus; JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAREIKIS, Vygas; VITKUS, Hektoras. *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2018, p. 18–25; Kuršė du mėnesius frontas ėjo Paviluosto–Skrundos–Ventos upės linija (panašiai kaip 1919 m. pradžioje). Nauja vokiečių ofensyva Kuršė prasidėjo 1915 m. liepos 14 d., Kuldyga buvo užimta liepos 15 d., Ventspilis – 18 d., o Bauskė – 31 d.: ŠILINŠ, Jānis. Pirmasis pasaulio karš Latvija. Globāla mēroga militārs konflikts (1914–1918), kurā bija iesaistīta lielākā daļa pasaules valstu. Atjaunots 2020. gada 19. novembrī. [žr. 2020 12 23]. < <https://enciklopedija.lv/skirklis/20833-Pirmais-pasaules-kar%C5%A1-Latvij%C4%81> >.

sutampa karo veiksmų teatras, veiksmų ir atsitraukimo kryptys, pagrindinė gynybinė riba (Dubysa–Venta), sutampa net pajėgų dydžiai. Ir, matyt, tenka svarstyti, kad dėmesio centre buvo Vokietijos armija *Nemunas* ir Rusijos 5-oji armija, nes 10-oji armija, gynusi Kauno–Gardino ruožą, veikė teritorijose, kurių Lietuvos kariuomenė aktyviai ginti neplanavo (į pietus nuo Kauno buvo numatyti tik priedangos veiksmai). Šiuos samprotavimus sustiprina ir teiginys iš recenzijos, skirtos 1926 m. SSRS RA 6-osios valdybos (įsteigtos 1924 m. štabe „karų patyrimo tyrinėjimo ir sunaudojimo“ tikslu) išleistai knygai apie 1915 m. Šiaulių mūšį (knyga buvo 10-asis sąsiuvinis iš minėtos RA štabo valdybos leistos serijos „Karo istorijos biblioteka“)⁴⁵. Recenzijoje Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Karo mokslo vadybos karininkas plk. lt. Romualdas Burokas rašė, kad 1915 m. Šiaulių „kautynės pamokomos, jos yra pavyzdys dabartiniams armijų veiksams plačiuose, ištiestuose frontuose“⁴⁶. Lietuvos kariuomenėje buvo karininkų, kurie turėjo asmeninės karinės patirties iš 1915 m. kovų Dubysos upės riboje. Būsimasis Lietuvos kariuomenės vadas gen. S. Žukauskas 1915 m. vadovavo minėtam Rusijos kariuomenės pulkui, kuris nuo gegužės iki liepos kovojo „prie Dubysos upės“⁴⁷. Būsimasis Lietuvos kariuomenės kavalerijos viršininkas brg. gen. Kazys Tallat-Kelpša, Pirmojo pasaulinio karo metu tarnaudamas Rusijos kariuomenės kavalerijos pulke, 1915 m. dalyvavo kautynėse prie Dubysos ir Ventos upių⁴⁸. Pirmojo pasaulinio karo veteranas Petras Mižutavičius, kuriam 1915 m. teko kautis prie Dubysos, tarpukariu savo prisiminimus išreiškė eilėraščiu simboliniu pavadinimu *Dubysa – karo tvirtovė*⁴⁹. Žinoma, lemiamos reikšmės planuojant karo veiksmus, matyt, turėjo upės geografinė padėtis bei jos ir slėnio ypatybės, o ne karininkų patirtys. Jos tik per patyrimą teikė žinias apie gynybos galimybes Žemaitijoje. Ventos ir Dubysos upių forsavimo keblumus galima iliustruoti dviejų Vokietijos generolų citatomis iš tekstų, kurie buvo publikuoti tarpukariu *Mūsų žinyne*, taigi kiekvienam Lietuvos karininkui lengvai prieinami. Nemuno armijoje tarnavęs tada jaunesniuoju karininku gen. Herbert von Böckmann aprašė Ventos patvinimą po lietaus 1915 m. liepą⁵⁰, o gen. Maximilian von Poseck darbe apie kavalerijos veiksmus minėjo Dubysos forsavimą 1915 m. balandį⁵¹. Abu autoriai akcentuoja oro sąlygų įtaką, tai, kad vasaros

⁴⁵ КОРОЛЬКОВ, Георгий. *Сражение под Шавли: с четырьмя схемами*. Москва, Ленинград: Государственное военное издательство, 1926, с. 7.

⁴⁶ BUROKAS, Romualdas. Rusų knygos. *Mūsų žinynas*, 1926, t. XI, Nr. 31, p. 138.

⁴⁷ Ats. gen. Silvestro Žukausko graži sukaktis. *Kardas*, 1935, gruodis, Nr. 23 (228), p. 521.

⁴⁸ Naujieji generolai. *Kardas*, 1935, gruodžio 15, Nr. 24 (229), p. 553.

⁴⁹ MIŽUTAVIČIUS, Petras. *Dubysa – karo tvirtovė. Karys*, 1937, liepos 8, Nr. 28 (955), p. 764.

⁵⁰ „Didelei kaitrai liepos 11 d. pasikeitus į lietingą orą <...> upių vanduo, ypač Ventos upės, liepos 15 d. buvo tiek pakilęs, kad tik labai retose vietose jas perbristi tebuvo galima“: BÖCKMANN, von Herbert. *Kautynės ties Šiauliais 1915 metais*. (Versta iš vokiečių kalbos). *Mūsų žinynas*, 1925, t. IX, Nr. 27, p. 512.

⁵¹ 1915 m. balandžio 26 d.: „Perbristi sraunią Dubysą buvo negalima. Vachmistriui Egetemeier įsakyta persikelti per Dubysą ir užimti aukštumą. Šuoliais prie upės. Pora pentinų, šuolis, – ir mūsų raitininkai patenka į šaltą, kaip ledas, vandenį. Mūsų supėstintieji žmonės rusus laiko ugnyje. Bangos verčiasi per balnus, srovė neša arklius į šalį. Arkliai ir žmonės beveik dingsta vandeny. Su didžiausiu jėgų įtempimu plaukia ištikimieji pavargę gyvuliai. Jie vėl pajuto dugną po kojomis. Ačiū Dievui, joja be nuostolių kitoje pusėje“. POSECK, von Maximilian. *Kavalerijos žvalgyimo tarnyba Didžiojo karo patyrimais. Mūsų žinynas*, 1935, t. XXIX, Nr. 126, p. 219.

karščiai vargino karius, o po kelių dienų didelio lietaus patvindavo upės ir tapdavo sunku jas forsuoti. Dėl lietaus net vasarą keliai pasidarydavo sunkiai išvažiuojami. Štai 1915 m. liepos mėn. palijus, „iš vienos pusės, tapo lengvesni vargingi žygiai blogais smėlio keliais ir visi paruošimai“, bet lygiagrečiai „kelių gruntas greitai tapo taip blogas, kad automobiliais susisiekti galima buvo tik plentais. Todėl be galo buvo apsunkintas [Vokietijos kariuomenės – aut.] tiekimas“⁵². Kad orai reikšmingai įtakoję karo veiksmus, savo atsiminimuose atskleidžia Vokietijos gen. Erich Ludendorff⁵³. Jo teigimu, kariuomenės judėjimas iš eilės kelias savaites prastais keliais ir esant nepalankiam orui pareikalavo iš kariuomenės daug pastangų. Apie Vokietijos pajėgų veiksmus Lietuvoje 1915 m. rudenį gen. Erich Ludendorff rašė, kad keliai buvo prasti ir labai lėtino pajėgų puolimą⁵⁴.

Taigi, sudėjus Latvijos ir Lietuvos planuotas mobilizuoti kariuomenes, batalionų kiekiu jos būtų prilygusios Rusijos imperijos armijai, kuri 1915 m. vasarą gynė frontą nuo Nemuno iki Baltijos jūros maždaug 270–300 km ruože ir buvo sudaryta iš 103 pėstininkų batalionų ir 5 kavalerijos divizijų (Vokietija prieš juos sutelkė 90 batalionų, 5 kavalerijos divizijas ir 2 brigadas (remiantis tarpukario vokiečių karininko publikacija, o ne pirminiu šaltiniu ir neįvertinant, kad karo metu kariniai vienetai dažnai perdislokuojami ir kautynėse patiria nuostolių)⁵⁵. SSRS išleistame leidinyje nurodoma, kad Rusijos kariuomenę sudarė 89 batalionai, 171 eskadronas ir 365 artilerijos pabūklai, iš viso apie 128,5 tūkst. karių (iš jų 20,9 tūkst. – neginkluoti). Vokietijos *Nemuno* armijoje – 90 batalionų, 138 eskadronai ir 600 artilerijos pabūklų, apie 115–120 tūkst. karių, bendrai 6 pėstininkų ir 5 kavalerijos divizijos, 2 atskirtos pėstininkų ir 2 kavalerijos brigados bei 2 atskirtos rinktinės, iš viso 17 junginių, kuriems vadovavo 3 korpusų štabai⁵⁶.

Palyginimui – visa Lietuvos kariuomenė 1940 m. po mobilizacijos (su 7 pasienio apsaugos (PAB) batalionais) būtų sudariusi 58 batalionus (dalis jų tolimuose pasieniuose ir skaičius, palyginti su 1938 m. ar 1939 m. planais, skyrėsi)⁵⁷. Latvijos 7 PD (skaičiuojant, kad visi pulkai po 3 batalionus) dar 63 batalionus. Tačiau fronto ruože nuo Šiaulių iki Seredžiaus Lietuvos kariuomenė planavo sutelkti 7 pėstininkų batalionus priedangai vykdyti, 30 batalionų pagrindinėje gynybinėje – Dauguvos linijoje ir jos rezerve, likusios

⁵² BÖCKMANN, von Herbert. Kautynės ties Šiauliais 1915 metais. (Versta iš vokiečių kalbos). *Mūsų žinynas*, 1925, t. IX, Nr. 27, p. 512.

⁵³ ЛЮДЕНДОРФ, Эрих. *Мои воспоминания о войне 1914–1918*, т. 1. Москва: Высший военный редакционный совет, 1923, с. 64, 70, 90, 102, 105, 106, 111, 123, 136, 170, 237, 281; ЛЮДЕНДОРФ, Эрих. *Мои воспоминания о войне 1914–1918*, т. 2. Москва: Высший военный редакционный совет, 1924, с. 29, 74, 82, 97, 160, 166, 174, 254.

⁵⁴ ЛЮДЕНДОРФ, Эрих. *Мои воспоминания о войне 1914–1918*, т. 1. Москва: Высший военный редакционный совет, 1923, с. 123, 136.

⁵⁵ BÖCKMANN, von Herbert. Kautynės ties Šiauliais 1915 metais. (Versta iš vokiečių kalbos.) *Mūsų žinynas*, 1925, t. IX, Nr. 27, p. 511–517.

⁵⁶ КОРОЛЬКОВ, Георгий. *Сражение под Шавли: с четырьмя схемами*. Москва, Ленинград: Государственное военное издательство, 1926, с. 8–11.

⁵⁷ JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda: Druka, 2019, p. 273–274.

pajėgos buvo numatytos priedangai Užnemunėje ir Kauno gynybos ruože arba paliktos Vilniaus apsaugai. Latvijos kariuomenei dvi divizijas sutelkus rytų pasienyje, liktų 45 batalionai su rezervais. Kavalerijos pajėgos buvo gerokai kuklesnės, palyginti su Pirmuoju pasauliniu karu, Lietuva taikos metu turėjo 3 pulkus (kiekviename po 4 (*kardu*) kautyinių eskadronus), Latvija – 1, mobilizacijos atveju Lietuva planavo mobilizuoti 5 DLR (divizijų kavalerijos lengvasias rinktines, kurių sudėtis buvo maždaug pusė pulko) ir 3 atskirus rezervinius eskadronus. Tai galima prilyginti dar 3 kavalerijos pulkams. Taigi bendrai abi šalys karo metu planavo iki 7 sąlyginių kavalerijos pulkų, arba apie 28 (*kardu*) eskadronus. Mobilizuota Lietuvos kariuomenė pagal etatus turėjo siekti 125 tūkst. karių ir turėjo 219 lauko artilerijos pabūklų, Latvijos atitinkamai 143 tūkst. karių ir 334 pabūklus⁵⁸. Bet svarbus aspektas yra tai, kad 1915 m. veikė vienos kariuomenės (Rusijos imperijos) pajėgos, o tarpukario atveju alternatyviai svarstome apie dviejų valstybių skirtingas kariuomenes, kurios niekada nevykdė jokių bendrų mokymų, manevrų ir nebuvo suderinusios nei vadovavimo, nei taktikos, nei ginkluotės. Todėl tai dvi atskiros kariuomenės, planavusios veikti greta, bet vargu ar drauge. Pajėgumų sinergija būtų buvusi menka, ribotos galimybės pajėgas sutelkti bendroms karinėms operacijoms ar juo labiau koordinuoti jų veiksmus. Karinės galios prasme šiuo atveju *prie vieno pridėjus vieną ir liktų vienas*. Bet jei S. Raštikis, 1931–1932 m. studijuodamas Vokietijos generalinio štabo akademijoje, kartu su kitais ten studijavusiais Vokietijos karininkais alternatyviai svarstė: „1. Ką galėtų suprasti gen. Rennenkampf'as, jei jis tą valandą, kada gavo pirmąjį pranešimą apie gen. Samsonov'o armijai gresiantį pavojų, iš rusų vadovybės būtų gavęs 50 lėktuvų bombonešių? 2. Kaip galėtų veikti Napoleonas 1809 m. Bavarijoje, jei tada jo kariuomenė turėtų šių laikų prancūzų kariuomenės organizaciją ir ginkluotę? 3. Padaryti vokiečių 8 armijos vado sprendimą karo pradžioje, jai tada prie kiekvieno vokiečių korpuso būtų po vieną tankų batalioną.“⁵⁹ Tad, matyt, galima suformuluoti utopinį klausimą (alternatyvios istorijos rėmuose, nepaisant geopolitinės to meto realybės) ir apie Kuršo placdarmo (katilo) galimybes kitokiomis aplinkybėmis.

Pastebimas Lietuvos ir Latvijos planų bei pajėgumų panašumas XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje, palyginti su 1915 m. Vokietijos *Nemuno* ir Rusijos 5-ąja armijomis bei jų veiksmais Žemaitijoje ir Kurše. Antrojo pasaulinio karo metu pajėgos jau buvo mobilės, dominavo tankai ir aviacija. 1941 m. birželį į Lietuvos teritoriją (jau okupuotą ir aneksuotą SSRS) įsiveržė *Vermachto* armijų grupė *Šiaurė*, į Žemaitiją – jos 18-oji armija (7 divizijos) ir 4-oji tankų grupė (8 divizijos: 3 tankų, 3 motorizuotosios ir 2 pėstininkų), į Užnemunę Kauno–Daugpilio kryptimi – 16-oji armija (8 divizijos). Tokių pajėgų sutelkimas buvo galimas Vokietijai *de facto* išvengus karo dviem frontais (kaip tai buvo Pirmojo pasaulinio karo metu, Vokietijai vykdant puolimą Žemaitijoje ir Kurše 1915 m.)

⁵⁸ JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas: tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014, p. 158, 183.

⁵⁹ RAŠTIKIS, Stasys. Karo istorijos reikšmė ir jos dėstymo metodas vokiečių gen. št. mokykloje. *Mūsų žinynas*, 1934, t. XXVI, Nr. 109, p. 307.

ir to, žinoma, nei Lietuvos, nei Latvijos kariuomenių vadovybės 1937–1939 m. nenumatė. Vokietijos puolimo kryptys 1941 m. iš esmės buvo tokios, kokias numatė tarpukario Lietuvos karinė vadovybė, o karinių pajėgų kiekybinės apimtys viršijo numatytą skaičių kelis kartus. Net ir visų Lietuvos (5) bei Latvijos (7) divizijų sutelkimas prieš *Vermachto* armijų grupę Šiaurė negalėjo joms atnešti didelio ir ilgalaikio pasisiekimo pozicinio karo atveju (ir dėl divizijų skaičiaus skirtumo, ir ypač dėl jų skirtingos ugnies galios bei mobilumo). Bandant kariauti manevrinį karą, buvo būtina trauktis. Bet kur? Labiausiai tikėtinas variantas, jog už Dauguvos upės ir ant jos krantų gintis, kaip Rusijos imperijos kariuomenė 1915–1917 m. Taip pakrypus įvykiams, aiškus ir Lietuvos bei Latvijos karinis sąjungininkas, be kurio jos neišsivaizdavo galimybių kariauti ilgesnį laiką (Lietuva orientavosi į maždaug 2–3 savaites). Tai – SSRS.

1941 m., panašiai kaip ir 1915 m., Vokietijos kariuomenė iš Rytų Prūsijos, Tilžės rajono, įsiveržė į Žemaitiją ir vėl pajudėjo Šiaulių bei Raseinių kryptimis. Iš Klaipėdos (aneksuotos 1939 m. kovą) buvo judama į Kuršą ir link Liepojos. Skirtumas tas, kad 1915 m. vasarą manevrą atliko ir Rusijos pajėgas šiauriniame sparne apėjo Vokietijos kavalerija, o 1941 m. į priekį veržėsi naujo tipo „kavalerija“ – tankai, remiami karo aviacijos. Taip Vokietijos kariuomenėje buvo sujungtos dvi Pirmojo pasaulinio karo patirties pagrindu suformuluotos teorijos: tankų (mechanizuotojo-motorizuotojo) karo ir dominavimo ore. Vis dėlto net nauja, palyginti su 1915 m., ginkluote aprūpinta Vokietijos kariuomenė trumpam stabtelėjo už „Raseinių prie Dubysos“. Birželio 23–25 d. vyko Vokietijos ir SSRS karinių pajėgų susirėmimas į šiaurės rytus nuo Raseinių iš esmės dėl tiltų per Dubysos upę kontrolės. Platus Dubysos slėnis ir statūs šlaitai apsunkina galimybes forsuoti upę net ir esant žemam vandens lygiui joje. Ant šios upės 1915 m. buvo įsitvirtinusios tiek Rusijos, tiek Vokietijos pajėgos, ją kaip vieną svarbiausių gynybinių linijų tarpukariu laikė ir Lietuvos kariuomenė. 1941 m. birželį Vokietijos pajėgos stengėsi užimti tiltus, tam pirmiausia buvo būtina Raseinių kontrolė, iš kurių ir ėjo keliai link Šiluvos, Kaulakių ir Ariogalos, bei dar svarbesnis Lyduvėnų geležinkelio tiltas. *Vermachto* 6-oji tankų divizija pirmąją puolimo dieną gavo užduotį forsuoti miškingą Šilinės–Skirgailių (Kangailių) ruožą (t. y. Karšuvos girią), užimti Kangailių tiltą per Šešuvį ir aukštumas ties Meškomis. Kitame puolimo etape buvo numatyta, kad *Vermachto* 6-osios tankų divizijos pajėgos puolimo per Eržvilką metu pasieks aukštumą prie Raseinių. Antrosios puolimo dienos tikslas buvo užimti placdarmą į šiaurės rytus nuo Raseinių, už Dubysos upės, kelių į Grinkiškį ir Šiluvą kryptimi⁶⁰.

Vykdam užduotį, *Vermachto* 6-oji tankų divizija susidūrė su RA 2-ąja tankų divizija, kuri skubiai buvo permesta iš Gaižiūnų ir Ruklos rajono. Kautynių dėl Kybartėlių tilto per Dubysą metu vokiečiai, susidūrę su sunkiaisiais RA tankais, patyrė, kad jų 37 mm ir 50 mm prieštankiniai pabūklai bejėgiai, ir padėtis pasikeitė tik atvykus priešlėktuvinės artilerijos daliniui su 88 mm pabūklais. Sutelkus šias pajėgas su 100 mm pabūklų baterijomis, pavyko sunaikinti daugumą RA tankų. Kelią iš Raseinių į Šiluvą (kairiajame Dubysos krante), matyt,

⁶⁰ ŽARDINSKAS, Arvydas. „Raseinių tanko“ istorijos klausimu. *Lietuvos istorijos studijos*, t. XXI, 2008, p. 75.

ties Dainių kaimu, kurį laiką gebėjo blokuoti vienas sunkusis RA tankas KV-1. Jį pavyko sunaikinti vėlgi pasitelkus 88 mm pabūklus ir įmetus į vidų granatą⁶¹. *Vermachtui* tai, kad RA tankas užblokavo kelią pajėgų kolonai, – nemalonus, bet ne esminis įvykis, tačiau 6-osios tankų divizijos *Raus* kovinės grupės veiksmus apsunkino. Birželio 26 d. baigėsi *Vermachto* tankų korpuso minėtas stabtelėjimas ir vakarop buvo užimtas Panevėžys, o 26–27 d. vokiečių daliniai keliose vietose pasiekė Dauguvos upę. Į šiaurės vakarus nuo Raseinių veikė ir link Šiaulių puolė Vokietijos kariuomenės pėstininkų divizijos, įveikusios RA mechanizuotąjį korpusą, kuris iš pradžių traukėsi už Ventos, po to link Dauguvos, birželio 26 d. užėmė Šiaulius⁶². Pažymėtina, kad net vasarą (birželio 21–27 d. 6-osios tankų divizijos karinių veiksmų žurnale fiksuojama, jog buvo šilta ar net labai karšta ir giedra, iki 26 d. be lietaus⁶³) *Vermachto* puolimui neigiamą įtaką darė prasti keliai ir kai kur buvusi sudėtinga (miškinga ir raižyto reljefo) vietovė. Dėl blogų kelių atsiliko ariergardas – autocisternos ir lauko virtuvės⁶⁴. *Vermachto* karininkas plk. Erhard Raus nurodė, jog sudėtingos aplinkos sąlygos pristabdė 6-osios tankų divizijos judėjimą, ypač sudėtinga buvo *Seckendorff* kovinės grupės padėtis, kuri puolė per Kuisius⁶⁵. Birželio 23 d. buvo pažymėta ir kita problema – ta pačia šiaurės rytų kryptimi (link Panevėžio ir Dauguvos upės) puolusių Vokietijos kariuomenės 6-osios tankų ir 269-osios pėstininkų divizijų daliniai trukdė vieni kitiems⁶⁶.

1941 m. birželio 22 d. iš Klaipėdos rajono prasidėjo *Vermachto* 291-osios pėstininkų divizijos puolimas. Maždaug po valandos jos daliniai pasiekė Kiauleikių, Kretingos, Palangos apylinkes. Perėjus sieną, 291-osios pėstininkų divizijos kariams pirmiausia teko susidurti su 12-ojo Liepojos pasieniečių būrio pasipriešinimu ir pavieniais bei išsisklaidžiusiais RA 10-osios šaulių divizijos daliniais Palangos ir Kretingos apylinkėse. Kadangi 10-oji šaulių divizija buvo vienintelė RA divizija, tuo metu buvusi Vokietijos kariuomenės 18-osios armijos puolimo kryptyje, siekiant kiek įmanoma išlaikyti jos kovines galimybes, ji buvo atitraukiama Rygos kryptimi. Dėl šios priežasties *Vermachto* 291-osios pėstininkų divizijos daliniai

⁶¹ Plačiau žr.: Vokietijos kariuomenės 6-osios tankų divizijos karinių veiksmų žurnale (nes RA 2-osios tankų divizijos ir 3-iojo mechanizuotojo korpuso karinių veiksmų žurnalai nepasiekiami ir nėra žinoma, kad per karą išliko): Kriegstagebuch der 6. Panzer-Division 17.6.1941–15.9.1941. NARA (National Archives and Records Administration), T-315, R-323, pp. 14–18. Ir istoriografijoje bei memuaristikoje: ОСАДЧИЙ, Дмитрий. С марша в бой. Военно-исторический журнал, 1988, № 6, с. 53–54; КОЛОМИЕЦ, Максим. 1941: Бои в Прибалтике. 22 июня – 10 июля 1941 года. Фронтальная иллюстрация № 5. Москва: Стратегия КМ, 2002, с. 39; ДРИГ, Евгений. Механизированные корпуса РККА в бою. Москва: АСТ, 2005, с. 136–140; РАУС, Эрхард. Танковые сражения на Восточном фронте. Москва: АСТ, 2006, с. 50–78; КОЛОМИЕЦ, Максим. Тяжелый танк KV-2. «Неуязвимый» колосс Сталина. Москва: Эксмо, 2011, с. 60–61; ИСАЕВ, Алексей. Иной 1941. От границы до Ленинграда. Москва: Яуза, Эксмо, 2011, с. 118.

⁶² PETRAUSKAS, Robertas. *Barbarosa. Antrasis pasaulinis karas Europoje*. Trečioji knyga. Vilnius: Protų kovos, 2019, p. 232–255.

⁶³ Birželio 21 d. oras geras, protarpiais debesuota, +28 °C; birželio 22 d. giedra, +26 °C; birželio 23 d. giedra, +28 °C; birželio 24 d. giedra, +36 °C; birželio 25 d. po pietų vietomis debesuota, +34 °C; birželio 26–27 d. debesuota, su perkūnija ir lietumi, +35 °C: Kriegstagebuch der 6. Panzer-Division 17.6.1941–15.9.1941. NARA, T-315, R-323, p. 7, 11, 14, 18, 25, 35.

⁶⁴ ŽARDINSKAS, Arvydas. „Raseinių tanko“ istorijos klausimu. *Lietuvos istorijos studijos*, t. XXI, 2008, p. 75.

⁶⁵ РАУС, Эрхард. *Танковые сражения на Восточном фронте*. Москва: АСТ, 2006, с. 52–53.

⁶⁶ Kriegstagebuch der 6. Panzer-Division 17.6.1941–15.9.1941. NARA, T-315, R-323, p. 13.

pakeliui link Liepojos didelio pasipriešinimo taip ir nesutiko. Nors dalis *Molotovo linijos* 46-ojo Telšių įtvirtinto rajono statinių Kretingos miestelio apylinkėse buvo improvizuoti ginami RA kariškių, 504-asis pėstininkų pulkas užėmė Kretingą birželio 22-osios ryte. Netrukus 505-asis pėstininkų pulkas užėmė Darbėnus, o 506-asis pėstininkų pulkas – Palangos aerodromą. Puolimas buvo sėkmingai vystomas toliau, Skuodo ir Darbėnų kryptimi, siekiant, kad RA daliniai nesudarytų naujų gynybos pozicijų. Tos pačios dienos pabaigoje jau vyko kautynės dėl Darbėnų ir Skuodo, pasibaigusios 291-osios pėstininkų divizijos pergale. Pagrindinės 291-osios pėstininkų divizijos pajėgos nužygiavo Priekulės ir Grobinios kryptimi, o iš Palangos ir Kretingos apylinkių atsitraukiančius SSRS pasieniečius Rucavos kryptimi persekiojo 403-iasis dviratininkų batalionas, kuris turėjo pulti iki Bartuvos upės ir ten pasukti Grobinios kryptimi. Birželio 23-iosios vidurdienį *Vermachto* daliniai užėmė Priekulę ir pasuko link Liepojos, užėmė Grobinį⁶⁷. Šiame fronto ruože veikė nuo Liepojos iki Ventspilio išskleista RA 67-oji šaulių divizija, Liepojoje buvo karinio laivyno dalinių. Liepoją iš jūros pusės turėjo ginti pakrantės artilerijos baterijos Nr. 23 ir Nr. 27 (kiekviena po keturis 130 mm pabūklus), bet Vokietijos kariuomenė, turėdama duomenų apie minėtą baterijų sistemą, net nebandė atakuoti Liepojos iš jūros pusės ar išsodinti desanto⁶⁸. Bet buvusiomis aplinkybėmis desantui iš jūros būtinybės ir nebuvo, paprasčiau ir pigiau užimti miestą buvo puolant iš sausumos. Todėl pakrantės artilerijos baterijos naudotos ginant miestą nuo sausuma puolusios *Vermachto* divizijos, ir tai pristabdė pastarosios puolimą. Po kelių nesėkmingų bandymų užimti Liepoją birželio 25 d. miestas buvo apsuptas ir iš šiaurės. RA dalinių padėtis mieste darėsi sudėtinga dėl amunicijos stygiaus, todėl nutarta sunaikinti pakrančių artilerijos baterijas ir veržtis iš apsupto miesto link Rygos. Dalis raudonarmiečių išsiveržė iš apsupto miesto, dalis liko mieste ir pavieniai susirėmimai tęsėsi iki birželio 29 d.

Aptarti epizodai aktualūs keliais aspektais. 1915 m. ir 1941 m. atsiskleidžia tos pačios karinių pajėgų iš Rytų Prūsijos puolimo kryptys, be to, pastebime, kad pačiame šiauriniame sparne (Kurše) tiek 1915 m., tiek 1941 m. besiginančioji pusė ne koncentruoja gausias pajėgas, nes Vokietijos pajėgoms pasiekus Jelgavą ir Rygą jos būtų atkirstos, bet apskritai puolimas miškingame ir aukštumų atribotame Kurše niekur neveda, išskyrus į kelis šimtus kilometrų paplūdimių ir du jūrų uostus – Liepoją ir Ventspilį. 1941 m. tankų kautynių prie Raseinių analizė iliustruotų: a) stambių tankų junginių puolimą Lietuvos geografinėmis sąlygomis iš Pagėgių link Šiaulių ir Panevėžio; b) bandymus operatyviai perimti (išsaugoti) logistikai itin svarbių tiltų kontrolę; c) logistinę operaciją, staiga prasidėjus karo veiksmams per naktį permesti didelį mechanizuotą junginį iš dislokacijos rajono Ruklos ir Gaižiūnų apylinkėse į operacijų rajoną prie Betygalos (tiesiai oro linija virš 70 km, keliais per Kauną apie 100 km, per Kėdainius ir Grinkiškį apie 120 km) (o RA tankų divizija be topografinių žemėlapių,

⁶⁷ Kriegstagebuch No. 1. 291. I.D. Abt I a. 20-06-1941-15-07-1941. NARA, T-315, R-1906, pp. 000012–000014; CONZE, Werner. *Die Geschichte der 291. Infanterie-Division 1940–1945*. Bad Nauheim: Hans-Henning Podzun, 1953, S. 20; БУЛДЫГИН, Сергей. *Оборона Лиенау*. Санкт-Петербург: Гангут, 2018, с. 86; BUTTAR, Prit. *Tarp milžinų. Mūšis dėl Baltijos šalių 1939–1945*. Kaunas: Vox Altera 2014, p. 61–63.

⁶⁸ МЕЛКОНОВ, Юрий. *Пушки Курляндского берега*. Рига: Gvardis, 2005, с. 130.

deginama ribotus kuro išteklius, padarė apie 150 km lankstą⁶⁹); d) susirėmimas su tankais, kai turimos standartinės prieštankinės priemonės netikėtai (dėl patirties nebuvimo ir pačių priemonių techninio nepakankamumo) yra visiškai neveiksmingos prieš priešą karinę techniką. Karo istorijos tyrimų kontekste 1941 m. tankų kautynės į rytus nuo Raseinių gali pasitarnauti kaip analogija analizuojant ir vertinant Lietuvos kariuomenės 1936–1940 m. gynybinius planus Vokietijos puolimo atveju. Lietuvos kariuomenė numatė vokiečių puolimo kryptį link Raseinių, o Dubysos upė buvo numatyta kaip pagrindinė gynybinė linija. Pagaliau ir kariuomenės skubus permetimas (per naktį) iš Gaižiūnų (poligono) prie Dubysos atitinka Lietuvos operacijų plano Nr. 1 „V“ turinį. Be to, kaip taikliai pažymi A. Žardinskas, „šis mažas karo pradžios epizodas įdomus tuo, kad jis vyko Lietuvos žemėje“ ir vienas tankas nepilną parą stabdė *Vermachto* dalies tankų divizijos puolimą, „bet juk visa tai padarė vienas tankas, atsitiktinai atsidūręs tinkamoje vietoje!“⁷⁰.

II.

Plačiai žinomi karybos dėsniai byloja, kad *tie, kas gina viską, negina nieko*, ir tai, jog *nebūtina laimėti visur ir visų mūšių, kad laimėtum karą* arba bent jau jo nepralaimėtum (t. y. išliktum), o tai aktualiau mažų valstybių kariuomenėms. Pirmuoju atveju kaip nesektingas pavyzdys gali būti 1939 m. Lenkijos patirtis, kai kariuomenė buvo sutelkta palei pasienius ir taip sudaryta labai palanki galimybė Vokietijos karinėms pajėgoms apsupti priešą ir jį sunaikinti. Politinis sprendimas ginti sienas, atsisakant strateginio atsitraukimo į patogesnes gintis ir trumpesnes pozicijas didžiųjų upių linijoje šalies gilumoje, pagreitino pralaimėjimą. Nors, žinoma, skeptikai paminėtų, kad ir atsitraukus ant didžiųjų upių Lenkijos kariuomenė buvo pasmerkta greitam pralaimėjimui, nes iš rytų įsiveržė SSRS RA, bet tai paaiškėjo ir tapo faktu jau tik 1939 m. rugsėjo 17 d., t. y. po dviejų savaitių karo, kai Lenkijos kariuomenės pralaimėjimas buvo daugiau nei akivaizdus. Kitam dėsniui (nebūtina laimėti visų mūšių, kad nepralaimėtum karo) argumentuotai iliustruoti galime remtis Pirmojo pasaulinio karo Serbijos ir Belgijos patirtimis, kuriomis labai domėjosi tarpukario Lietuvos kariuomenė ir laikė sektinomis⁷¹. Šios dvi mažos valstybės buvo okupuotos, bet jų kariuomenės ir vyriausybės padedant sąjungininkams pasitraukė ir išliko, o po karo garantavo valstybių atkūrimą ir naujų teritorijų gavimą. Esama ir Antrojo pasaulinio karo pavyzdžių, kai, pvz., Norvegija pasipriešino Vokietijai, nes, nesugebėjus atremti pastarosios puolimo, kartu su sąjungininkais norvegai (karalius ir vyriausybė) evakavosi į Didžiąją Britaniją ir *de jure* užtikrino valstybingumo tęstinumą, *de facto* institucijų ir karių pajėgumų veiklą.

⁶⁹ ŽARDINSKAS, Arvydas. „Raseinių tanko“ istorijos klausimu. *Lietuvos istorijos studijos*, t. XXI, 2008, p. 78.

⁷⁰ Ten pat, p. 84.

⁷¹ JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda: Druka, 2019, p. 10, 241–244, 315, 332.

Analogiškai pasielgė ir Lenkijos vyriausybė, ir net dalis kariuomenės, kuri vėliau aktyviai kovojo antihitlerinės koalicijos sudėtyje.

Tarpukario Lietuvos kariuomenės vadas div. gen. Stasys Raštikis savo prisiminimuose apie Lietuvos saugumo užtikrinimo problemas samprotavo, kad viena kariuomenė be visuomenės, diplomatų ir sąjungininkų negalėjo apginti valstybės, bet įvardijo kelis svarbius ir permanentiškai aktualius aspektus: a) „mūsų kariuomenė turės gintis ir laimėti laiką tol, kol ateis stipresnio draugo pagalba“; b) „Kariuomenė turėtų būti paruošta taip, kad tokiu būdu ji sugebėtų išlošti bent dvi savaites laiko“ ir c) „Didesnės ar mažesnės dalies ar net ir visos savo valstybės teritorijos neišvengiamas laikinas praradimas, išsaugojus savo vyriausybę ir kariuomenę, neturėtų bauginti, nes (?) tai būtų pateisinama dideliu tikslui pasiekti“⁷². Taigi S. Raštikis laikėsi pozicijos, kad kariuomenei formuluojamos užduotys turi būti realios ir įgyvendinamos, atsisakoma beatodairiškai ginti visą valstybės teritoriją, jos sienas ir net sostinę, o strategiškai svarstoma apie Lietuvos valstybės perspektyvas karui pasibaigus. Iš esmės remiamasi Pirmojo pasaulinio karo Serbijos ir Belgijos patirtimis. Ir tai, kad egzilinės vyriausybės su savo kariuomenėmis bei okupuotame krašte kovojantis pagrindis buvo teisinga strategija, iliustruoja kitų jau minėtų valstybių Antrojo pasaulinio karo patirtys. Galime įžvelgti XX a. 4-ojo dešimtmečio antrosios pusės Lietuvos kariuomenės vadovybės strateginį tikslą karo atveju nestoti į lemiamą mūšį su galingesniu priešu, po kurio neliks kariuomenės arba ji bus dezorganizuota ir išsklaidyta, bet kartu siekta nenutraukti kovos ir nepasiduoti⁷³. Iš esmės tai galima įvardyti kaip *Fabijaus strategiją*⁷⁴, romėnų taikytą prieš kartaginiečius.

Verta plačiau paanalizuoti, kaip XX a. 4-ajame dešimtmetyje Lietuvos kariuomenė planavo veikti karo atveju (2 žemėlapis). 1937 m. patvirtintame Lietuvos kariuomenės operacijų plane Nr. 1 („V“ – Vokietija) buvo numatytos trys priešo puolimo strateginės kryptys: 1) Tilžė–Tauragė–Šiauliai–Ryga; 2) Jurbarkas–Raseiniai–Panevėžys–Daugpilis; 3) Kybartai–Kaunas–Vilnius (ir Kaunas–Ukmergė). Buvo numatyta, kad sukūrus priedangą Lietuvos pajėgos ginsis: Ventos–Dubysos kanalo–Dubysos–Nemuno–Kauno linijoje, o

⁷² RAŠTIKIS, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, I dalis. Los Angeles (CA): Lietuvių dienos, 1956, p. 324–325.

⁷³ Plačiau apie Lietuvos kariuomenės planus ir strateginius sumanymus žr.: JOKUBAUSKAS, Vytautas. *„Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas: tarpukario Lietuvos atvejis*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014, p. 261–516; JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda: Druka, 2019, p. 234–329; Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. parengti operacijų planai publikuoti žr.: JOKUBAUSKAS, Vytautas; ZUBERNIŪTĖ, Samanta. Vokietijos pavojus ir karo dviem frontais katastrofa (Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. operacijų planai Nr. 1 „V“ ir Nr. 2 „V+L“). In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXVIII). Ed. by V. VAREIKIS, S. POČYTĖ. Klaipėda, 2019, p. 189–234; p. i–xxii; JOKUBAUSKAS, Vytautas; TAMKVAITIS, Titus. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukariu. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXVI). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2018, p. 177–242.

⁷⁴ Plačiau apie *Fabijaus strategijos* taikymą antrojo Punų karo metu žr.: TITAS LIVIJUS. *Hanibalo karas*. Vilnius: Vaga, 1976, p. 107–155.

neišlaikiusios pozicijų trauksis link Zarasų dviem kryptimis: 1) palei geležinkelį Šeduva–Panevėžys–Rokiškis; 2) palei plentą Kaunas–Zarasai. Prie plano pridėtame žemėlapyje, pradedant Dubysa–Nemunu, suplanuotos 7 stabdymo ribos, atsižvelgus į gamtos sąlygas (miškingumas, reljefas, pelkės, upės). Paskutinė – nuo sienos su Latvija palei ežerus: Čičirys–Avilys–Luodis–Dysnai ir toliau Dysnos upe iki Kazėnų (dabar Baltarusija, balt. *Казяны*), jau Lenkijai priklausiusiame Vilniaus krašte⁷⁵. Galima pastebėti, kad Lietuvos kariuomenė planavo trauktis ta pačia kryptimi, kaip 1919 m., pati iš krašto link Daugpilio dviem voromis (atitinkamai veikiant dviem rinktinėms) stūmė RA pajėgas⁷⁶. Be to, XX a. 4-ojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvos kariuomenė buvo parengusi Dubysos upės krantų fortifikavimo⁷⁷ ir vandens lygio upėje pakėlimo (tiek, kad per upės vandenį negalėtų pervažiuoti tankai net vasarą) greitai įrengiamomis užtvankomis karo atveju⁷⁸ planus. Tai turėjo padėti efektyviau ir ilgiau sustabdyti priešą su mažesnėmis pajėgomis.

Remiantis kitu planu – Nr. 3 („L“ – Lenkija), buvo numatyta, kad priešas gali pulti iš Suvalkų Kauno kryptimi, o iš Vilniaus – Kauno, Ukmergės ir Panevėžio kryptimis. Sukūrus priedangą, Lietuvos pajėgos planavo gintis Nemuno–Nevėžio upių riboje, jos neišlaikius būtų atitraukiama Mažeikių kryptimi. Plane numatytos dar 5 stabdymo ribos: 1-oji – upėmis Dubysos žemupys–Ginėvė–Šušvė–Daugyvena; 2-oji – Skirsnemunė–Raseiniai–Šiluva–Šiaulėnai–Radviliškis–upė Vėzgė; 3-ioji – upė Kražantė–Kiaunoriai–Rėkyvos ežeras–upė Šiledis; 4-oji – upė Kūra–Kursėnai–Tryškiai–upė Virvyčia–upė Venta iki sienos su Latvija. 5-oji pažymėta žemėlapyje nuo sienos iki sienos su Latvijos linija: Žagarė–Kruopiai–Papilė–Ventos upė⁷⁹. Žinoma, visiškai atsitiktinis sutapimas, bet 1944 m. susiformavus Kuršo katilui būtent šias pozicijas, buvusias dar Lietuvos teritorijoje, kurį laiką spalio mėn. gynė *Vermachtas*.

Vokietijos puolimo atveju iš anksto į karo veiksmus dar Lietuvos teritorijoje planavo įsitraukti ir Latvijos kariuomenė. 1937 m. Latvijos kariuomenėje parengtas 4-asis operacijų planas turėjo tris variantus: „A“ (latv. *Austrumi*, liet. rytai), „D“ (latv. *Dienvidi*, liet. pietūs) ir „K“ (latv. *Kopējais*, liet. bendras). Pagal planą „A“, karo su SSRS atveju pasienio apsaugos batalionai ir *aizsargai*, traukdami link Lubano ežero–Aiviekstės upės pagrindinės gynybinės linijos, turėjo ginti apie 250 km pločio barą⁸⁰. Latvijos

⁷⁵ JOKUBAUSKAS, Vytautas; ZUBERNIŪTĖ, Samanta. Vokietijos pavojus ir karo dviem frontais katastrofa (Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. operacijų planai Nr. 1 „V“ ir Nr. 2 „V+L“). In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXVIII). Ed. by V. VAREIKIS, S. POČYTĖ. Klaipėda, 2019, p. 189–234; p. i–xxii.

⁷⁶ LESČIUS, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004, p. 38–174.

⁷⁷ PETRIKĖNAS, Vytautas. Inžinerinės priemonės Lietuvos gynyboje 1919–1940. In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Sud. V. ORLOV. Kaunas, 2008, p. 47–78.

⁷⁸ JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda: Druka, 2019, p. 274–275.

⁷⁹ Operacijų planas Nr. 3 („L“), 1937 m. kovo 31 d. LCVA, f. 929, ap. 3, b. 995, l. 1–42.

⁸⁰ SALO, Urmas. Militārā plānošana Igaunijā 20. gadsimta trīsdesimtās gados. *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*, 2002, Nr. 3, l. 93–103.

kariuomenė rytuose numatė gintis Krustpilio–Lubano ežero–Pededzės upės riboje. Latviai, stiprindami savo pozicijas, planavo išnaudoti palankias gamtos sąlygas: Lubano ež. ir Pededzės miškų masyvą. Be to, buvo planuojama net užtvindyti pelkėtas teritorijas aplink Lubano ežerą⁸¹. Tai turėjo įgyvendinti inžinierių pulko kariai⁸². Neišlaikius šių pozicijų, buvo planuojama atsitraukti į antrą gynybinę liniją – už Dauguvos upės⁸³. 1938 m. Latvijos užsienio reikalų ministras Vilhelmas Munteris konstatavo, kad, kilus Vokietijos ir Lietuvos karui, Latvijai likti neutraliai nepavyks. 1938 m. liepos 2 d. Latvijos kariuomenės vadas gen. Krišjānis Berķis išleido direktyvą Nr. 102, kurioje buvo patvirtintas operacijų planas „D“. Latvijos kariuomenės štabas manė, kad Vokietijos armija, įsiveržusi į Lietuvą, pasienį su Kuršu pasieks per 3, o kitose vietose – per 7 dienas. Latvijos karinė vadovybė planavo, mobilizavusi savo kariuomenę, 4 PD išdėstyti Lietuvos teritorijoje, palei liniją upė Bartuva–Skuodas–Seda–Kuršėnai–Šiauliai–Panevėžys. Rytų pasienį turėjo dengti viena III *Latgalos* PD, o IV *Žiemgalos* PD turėjo likti rezerve Pietų Latgaloje. 1938 m. buvo parengtas infrastruktūros pasienyje su Lietuva, nuo Subatės iki Kurminės, ardymo planas⁸⁴.

Tiek Lietuvos, tiek Latvijos kariuomenių planams įtakos turėjo faktas, kad 37 tūkst. km² Rytų Prūsija iki 1939 m. rugsėjo buvo anklavas su maždaug 2,5 mln. gyventojų (kaip Lietuvoje), nuo Vokietijos atskirtas Lenkijos. Todėl Vokietijai po Pirmojo pasaulinio karo netekus karinio laivyno pajėgumų ir turint mažai vilties, kad Lenkija būtų praleidusi ištisus vokiečių karinius junginius per savo teritoriją, Lietuvos ir Latvijos kariuomenių štabai galėjo gana ramiai planuoti, jog Vokietija arba pradės karą prieš Lenkiją, o tai reiškia ir jos sąjungininkus vakaruose – Prancūziją ir Didžiąją Britaniją, taigi vėl aktyviai kariaus dviem frontais, arba disponuos menkomis Rytų Prūsijos pajėgomis (keliomis divizijomis) ir turės ribotas galimybes jūra operatyviai (o laikas buvo itin svarbus Lietuvai ir Latvijai ieškant diplomatinio sprendimo ir didžiųjų valstybių karinės paramos) permesti iš Vokietijos į šią atskirtą provinciją didelius karinius junginius karui su Lietuva ir Latvija.

Vokietijos puolimo minėta kryptimi galimybės nedera sumenkinti, nes 1938 m. Vokietijos kariuomenė buvo parengusi manevrų planą, jame modeliutas ir karo su Lietuva scenarijus, *Vermachto* veiksmai prieš Lietuvos kariuomenę⁸⁵. 1938 m. prasidėjusi Lietuvos ir Lenkijos politinė krizė dėl Lenkijos Lietuvai pateikto ultimatumo galėjo baigtis ir Klaipėdos užėmimu. Vokietijos karinės jūrų pajėgos buvo sutelktos prie Bornholmo salos, kad galėtų kaip galima greičiau pasiekti Klaipėdą. Lenkijos ir Lietuvos karo atveju

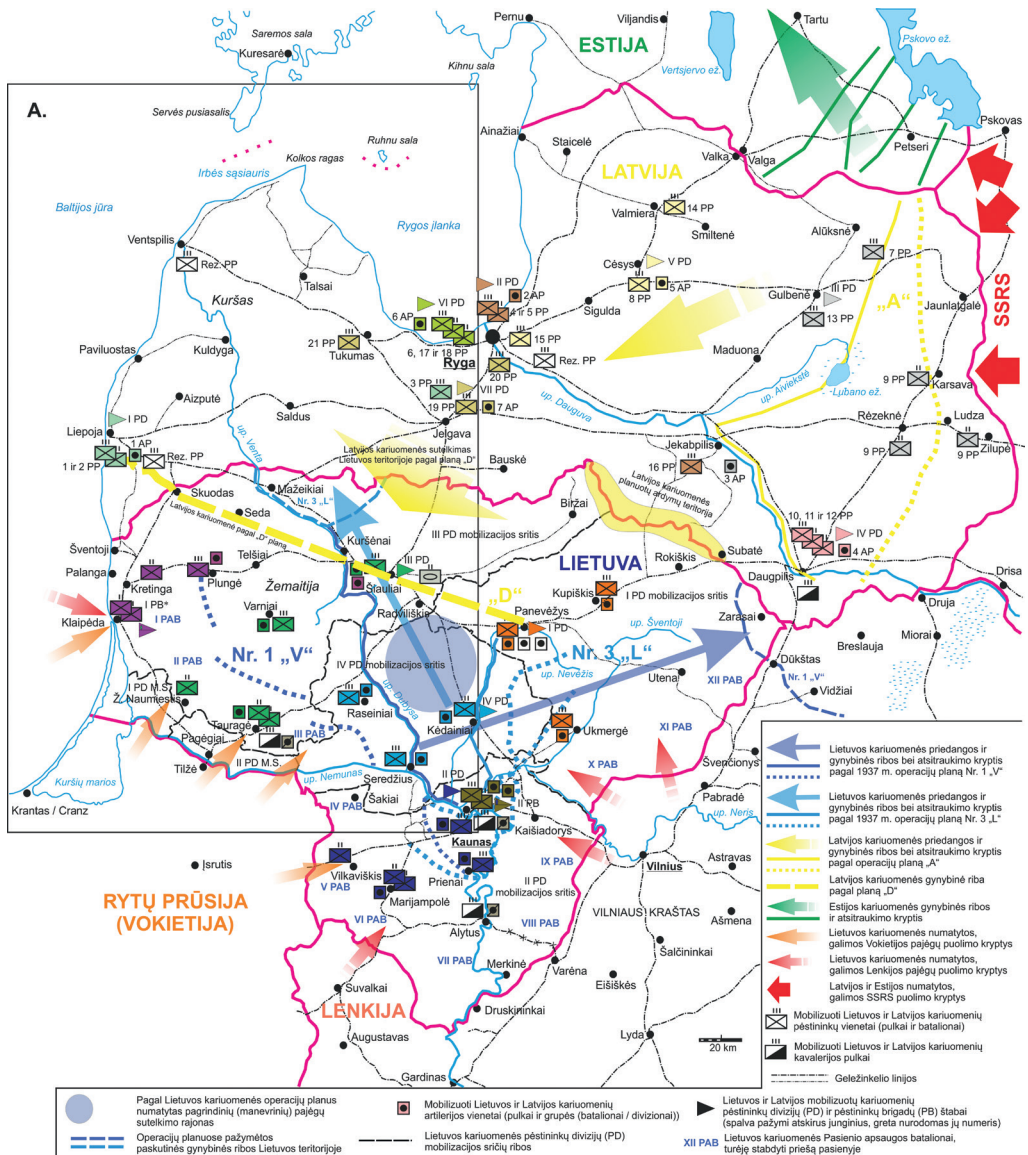
⁸¹ BLEIERE, Daina. et al. *Latvija otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava, 2008, l. 96.

⁸² ЭНГИЗЕРС, Эдгарс. Сапёрный полк Латвийской армии. *Baltfort*, 2008, Nr. 3 (4), c. 22–25.

⁸³ ANDERSONS, Edgars. *Latvijas Bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas vanagu apgāds, 1983, l. 605.

⁸⁴ KUZMINS, Valdis. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās–1940. gada sākumā. *Militārais apskats*, 2009, Nr. 3/4, l. 49–56.

⁸⁵ Kriegsspiel Ostpreußen 1938. *Schlussbesprechung*. ЦАМО, ф. 500, оп. 12451, д. 20, [žr. 2015 07 02]. <<http://wwii.germandocsinrussia.org/ru/nodes/843#page/1/mode/inspect/zoom/5>>.

2 žemėlapis. Lietuvos ir Latvijos kariuomenių gynybiniai planai 1937–1939 m.
 Pastaba: 2-ajame žemėlapyje pažymėta A dalis atitinka 1-ojo ir 3-iojo žemėlapių geografines ribas.

Vokietija buvo pasiruošusi įsikišti. Adolfas Hitleris davė įsakymą generaliniam štabui parengti Klaipėdos krašto ir aplinkinių Lietuvos rajonų užėmimo planą. 1938 m. kovo 18 d. Vokietijos daliniai Rytrpūsiose įžengė į puolimui parengtas zonas, o desanto pajėgos

lengvaisiais kreiseriais *Nürnberg*, *Köln* ir *Leipzig* pajudėjo Klaipėdos link⁸⁶. Pagal planą *Flottenparade* (liet. „Laivyno paradas“) puolime turėjo dalyvauti apie 15 įvairių karo laivų. Nors Vokietija 1938 m. kovo mėn. karo su Lietuva ir neprovokavo, bet, Lenkijai užpuolus Lietuvą, vokiečiai būtų įsiveržę į jos teritoriją⁸⁷.

1939 m. balandžio 11 d. A. Hitleris pasirašė direktyvą dėl ginkluotųjų pajėgų rengimo karui 1939–1940 m., kurioje teigė, kad poziciją limitrofinių valstybių atžvilgiu lems Vokietijos kariniai poreikiai, ir prireikus teritorijos iki Dauguvos upės (t. y. Lietuva ir dalis Latvijos, kaip nutiko 1915 m., Pirmojo pasaulinio karo metu) gali būti okupuotos. Karo su Lenkija metu Lietuvos pasienyje *Vermachtas* turėjo pasirengti gynybai tuo atveju, jei lenkų pajėgos pereitų per Lietuvos teritoriją į Rytprūsius⁸⁸. Nors minėtoji A. Hitlerio direktyva Vokietijos vyriausiosios karinės vadovybės iniciatyva buvo pakeista, atsisakant teritorijų iki Dauguvos upės okupacijos sumanymo, kaip pareikalausiančio atitraukti daug jėgų iš pagrindinės karo veiksmų arenos⁸⁹, tai nereiškė, kad esant būtinybei planai negalėjo būti vėl pakeisti, nes 1939 m. vykstant deryboms dėl įtakos sferų, Joachim von Ribbentrop iš pradžių bandė siūlyti atsiribojimo liniją palei Dauguvą ir taip perskelti Latviją perpus, bet SSRS nesutiko⁹⁰.

Anot latvių autoriaus, 1938 m. po Austrijos anšliuso parengtas planas „D“ buvo suderintas su Lietuvos kariuomenės štabu⁹¹, bet leidinyje nėra nuorodų į pirminius šaltinius. Žinoma, Lietuvos kariuomenei Latvijos kolegų planai buvo žinomi, tačiau tarpusavyje, matyt, visgi nesuderinti, bent jau 1938 m., nes po Lenkijos ultimatumo ir karinės jėgos demonstravimo Lietuvos kariuomenės štabo Operacijų skyrius konstatavo, kad, remiantis jau anksčiau girdėtais gandai, „latviai mūsų [Lietuvos – aut.] karo su vokiečiais ar lenkais atveju okupuos dalį mūsų [Lietuvos – aut.] teritorijos. Latvių sienų gynimo pailgvinimo sumetimais toks latvių žygis būtų logiškas (turint tikslą užimti pozicijas ant Ventos arba Mūšos upių). Betgi įvykdytas ir neagresingais mūsų atžvilgiu sumetimais jis galėtų suardyti mūsų mobilizacijos vykdymą. Išvada: šis klausimas turėtų būti smulkiai ištirtas ir net aptartas su Latvijos kariuomenės štabu“⁹². Lietuvos kariuomenės štabo viršininkas div. gen. Stasys Pundzevičius, jau gyvendamas JAV, prisiminė, kad dar 1939 m. vyko į Rygą suderinti plano „R“⁹³, bet tai jau gerokai vėlesnis ir naujomis geopolitinėmis

⁸⁶ VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda: Menininkų namai, 1993, p. 42.

⁸⁷ LIEKIS, Šarūnas. „Laivyno paradas“ ir neįvykusi Klaipėdos okupacija 1938 m. Nežinomi Lietuvos ir Vokietijos santykių puslapiai. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2 (16), p. 163–168.

⁸⁸ УСОВСКИЙ, Александр. *Проданная Польша. Истоки сентябрьской катастрофы*. Минск: Современная школа, 2010, c. 112–113.

⁸⁹ ŠEPETYS, Nerijus. *Molotovo–Ribbentropo paktas ir Lietuva*. Vilnius: Aidai, 2006, p. 242–243.

⁹⁰ LAURINAVIČIUS, Česlovas; MOTIEKA, Egidijus; STATKUS, Nortautas. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 119.

⁹¹ PĒTERSONS Aivars. *Krustugunis. Latviešu karotmāka 1940–1945. 60 gadus no tautas slēptais*. Rīga: Aivars Pētersons, 2007, l. 86.

⁹² Daviniai apie 1938 m. kovo 17–19 d. lenkų rengimąsi pulti Lietuvą. *LCVA*, f. 929, ap. 3, b. 1022, l. 6.

⁹³ EIDINTAS, Alfonsas. *Gyvenimas Lietuvai. Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015, p. 249.

aplinkybėmis parengtas planas. Pastarasis faktas rodo buvus bent jau tam tikro techninio lygio karinį bendradarbiavimą tarp Latvijos ir Lietuvos kariuomenių.

Pats plano „D“ buvimas atskleidžia Latvijos kariuomenės nusiteikimą esant tam tikroms aplinkybėms kariauti su Vokietija sąjungoje kartu su Lietuva. Bet, matyt, toje sąjungoje dera išvelgti ir SSRS, nes Lietuvos kariuomenės požiūris, kad karo su Vokietija ar Lenkija atveju laukiama sovietų paramos, buvo aiškus. Estija prurusiškumu ir orientacija į rytus įtarinėjo ir Latvijos karinę vadovybę. Tai buvo ne be pagrindo, 1935 m. Latvijos karininkai tvirtino, kad karo atveju Latvijos kariuomenė stotų į SSRS pusę prieš Vokietiją⁹⁴. Lietuvos kariuomenė, svarstydamą apie karą, kuris laikytas neišvengiamu, plataus masto ir koaliciniu, save įsivaizdavo panašioje padėtyje kaip Belgija ar Serbija Pirmojo pasaulinio karo metu. Dvi mažos šalys išitraukė į karą Antantės pusėje, kovų metu valstybės buvo okupuotos, kraštai nuniokoti, o kariuomenės, remiamos sąjungininkų, pasitraukė vienu atveju į Prancūzijos teritoriją, kitu atveju – į Graikijai priklausiusią salą, bet po karo abi atgavo suverenitetą ir įgyvendino visas turėtas teritorines aspiracijas. Serbai realizavo didžiosios pietų slavų valstybės svajonę – buvo sukurta Jugoslavijos Karalystė. Taigi ir Lietuvos kariuomenės vadovybės galvose sukosi mintys apie koalicinį karą, kurio metu buvo svarbu rasti sąjungininkų ir užuovėją vyriausybei bei kariuomenės branduoliui, kurie, manyta, būsią labai svarbūs po karo atkuriant Lietuvos valstybę etnografinėse ribose, nedetalizuojant jų sienų, bet aiškiai su Vilniumi ir Gardinu, o kai kada ir Prūsijos (Mažąja) Lietuva. Šiuose strateginiuose samprotavimuose svarbus vaidmuo teko ukrainiečių konfliktui su Lenkija. Manyta, kad Vakarų Ukrainos išsivadavimas iš Lenkijos lietuviams taptų Vilniaus atgavimo garantu (nes Lenkijos rytinė siena būtų pastumta kelis šimtus kilometrų į vakarus, kaip ir nutiko po Antrojo pasaulinio karo), t. y. kelias į Vilnių ėjo per Lvovą. Keli milijonai lietuvių neturėjo galimybių laimėti prieš Lenkijos valstybę, bet į kovą įsijungus keliasdešimčiai milijonų ukrainiečių jėgos išsilygintų.

III.

Svarbu išspręsti požiūrio į jūrą problemą. Atsitraukimas į pajūrį, kuriame pajėgų sparnus ir užnugarį dengia vandens telkinys, reikšminga karybos teorijos problema ir nuo požiūrio priklauso, kaip tai suvokiama, vertinama ir išnaudojama. Viena vertus, tai gali būti ribojantis veiksnys, lemiantis pražūtingą apsupimą, kita vertus, galimybė mobilumui – evakuotis arba sulaukti paramos ir pasirengus kontratakuoti. Pagaliau turint tiekimą jūrų keliais, išlikti ir nepralaimėti. Taigi svarstytinios net keturios skirtingos perspektyvos. Sausumos tautai ir valstybei tai, matyt, apsupimas ir kapituliacija, jūrinei tautai ir valstybei – sėkmė ir galimybė veikti, išlikti, laimėti. Pastaruoju atveju galima

⁹⁴ ИЛЬМЯРВ, Магнус. *Безмолвная капитуляция. Внешняя политика Эстонии, Латвии и Литвы между двумя войнами и утрата независимости (с середины 1920-х годов до аннексии в 1940)*. Москва: Российская политическая энциклопедия, 2012, с. 247.

atsižvelgti jau ir į XIX–XX a. pr. autorių Alfred Mahan (kurį, matyt, galima įvardyti jūrinio A. H. Jomini, nes iš pastarojo veikalų ir mokėsi A. Mahan⁹⁵), Julian Corbett (buvo įkvėptas C. von Clausewitz veikalo, nors plėtojo kiek kitokią koncepciją, J. Corbett požiūris primena Sun Tzu⁹⁶) bei kitų jūrinės karinės galios teorijas⁹⁷. Bet galima akcentuoti ir tai, kas rašoma Wei Liao-tzu (IV–III a. pr. Kr.) viename iš septynių klasikinių senovės Kinijos karybos traktatų: jei karinės pajėgos išdėstytos taip, jog jų užnugaryje yra vandenynas (jūra), tokia kariuomenė laikytina geografiškai atkirta (izoliuota)⁹⁸. Bet tai gali būti ir placdarmas (kontr-) puolimui. Štai iš XX a. pasaulinių karų Europoje žinome sėkmingų, plataus masto desanto operacijų, sukuriant placdarmą tolesnėms operacijoms, pvz., 1944 m. Vakarų sąjungininkų išsilaipinimas Normandijoje (Prancūzija). Arba visiškų nesėkmių, kaip 1915–1916 m. Antantės pajėgų išsilaipinimo operacija (angl. *Gallipoli campaign*)⁹⁹ Galipolio pusiasalyje prieš Osmanų imperiją, siekiant užimti Konstantinopolį ir perimti jūrų kelio į Juodąją jūrą kontrolę, į sąjunginės Rusijos imperijos uostus, kai šimtą tūkstantinė Antantės sąjungininkų kariuomenė vokiečių ir turkų pašaipiai buvo vadinama „didžiausia internetu karo belaisvių stovykla Europoje“. Abiem atvejais bendrai veikė kariniai laivynai ir sausumos pajėgos, o 1944 m. – ir karo aviacija. Galima paminėti ir Prancūzijos jaunosios mokyklos (pranc. *Jeune École*)¹⁰⁰ idėjas, kaip kurti ir palaikyti karinę galią, turint ribotus išteklius¹⁰¹. Vienas šios mokyklos atstovų XIX a. jūrinės karinės galios teoretikas, Prancūzijos kontradmirolas Louis Antoine Richild Grivel akcentavo vieną iš karinio laivyno veikimo būdų – kova su priešų sausumoje, greta dominavimo jūrose ir prekybos bei jūrinių komunikacijos linijų kontrolė. Mūsų analizuojami atvejai atskleidžia karinio laivyno veikimo prieš priešininkų sausumos pajėgas efekto mastą ir svarbą užtikrinant jūrinių kelių kontrolę, nors Vokietija Antrojo pasaulinio karo metu nebuvo dominuojanti jūrinė galia JAV ir Didžiosios Britanijos bei jų sąjungininkų pajėgų kontekste. Vokietijos, kuri aktuli mūsų tyrime, karinė jūrinė galia buvo kuriama grosadmirolo Alfred von Tirpitz¹⁰² idėjų įtakoje, remiantis jo „rizikos

⁹⁵ Plačiau apie Alfred Mahan jūrinės galios teorijos idėjas žr.: CROWL A. Philip. Alfred Thayer Mahan: The Naval Historian. In *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Ed. by P. PARET, F. GILBERT, G. A. CRAIG. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1986, p. 444–477.

⁹⁶ HANDEL, Michael I. Corbett, Clausewitz, and Sun Tzu. *Naval War College Review*, 2000, vol. 53, no. 4, p. 108.

⁹⁷ CREVELD, van Martin. *A History of Strategy: From Sun Tzu to Williams S. Lind*. Kuovola (Finland): Castela House, 2015, p. 79–88.

⁹⁸ *The Seven Military Classics of Ancient China*. Translatio and commentary by Ralph D. SAWYER, with Mei-chün SAWYER. New Yor, NY.: Basic Books, 2007, p. 242.

⁹⁹ *The Encyclopedia of World War I. A Political, Social, and Military History*. Vol. II. Ed. by S. C. TUCKER. Santa Barbara, CA: ABC Clío, 2005, p. 461–464.

¹⁰⁰ CANUEL, Hugues. From a Prestige Fleet to the Jeune Ecole. *Naval War College Review*, 2018, vol. 71, no. 1, Winter, p. 93–118.

¹⁰¹ RØKSUND, Arne. *The Jeune École. The Strategy of the Weak*. Boston: Brill, 2007.

¹⁰² GONCHARENKO, Lesya; ALTYNTSEVAYA, Tatyana. Alfred Von Tirpitz and Construction of the Navy in the German Empire in 1865–1916. *International Naval Journal*, 2016, vol.(10), Is. 2, p. 74–82.

teorija¹⁰³. Jos esmė buvo sukurti tokį pajėgų karinį laivyną, kuris atgrasytų Didžiąją Britaniją nuo karo su Vokietija. Buvo parengtas Vokietijos karinio laivyno vystymo planas (vad. *Tripitz Plan*). Nespėjus įgyvendinti šio plano, Pirmojo pasaulinio karo metu A. von Tirpitz aktyviai propagavo totalaus povandeninių laivų karo idėją, taip blokuojant Antantės šalių jūrinius prekybinius kelius. Pastaroji koncepcija praktikoje plačiai pasireiškė ir Antrojo pasaulinio karo metu.

Taigi požiūris gali lemti, kaip vertinamas ir (ne-) išnaudojamas atsitraukimas prie jūros, ar kaip Diunkerko operacija 1940 m., kai sąjungininkų pajėgos (atkirstos *Vermachto*) iš Prancūzijos pajūrio skubiai, paliekant sunkiąją ginkluotę, bet gelbėjant karius, buvo evakuotos į Didžiąją Britaniją, ar tai ginamas placdarmas tolesnėms operacijoms. Bendrąja prasme placdarmas – tai vietovė prieš okupuotoje ar numatomoje užpulti teritorijoje, kuri turi būti išlaikyta ar bent kontroliuojama, kad būtų galima nuolat išsikelti, išlaipinti ar perkelti karius ir atsargas, kad būtų suteikiama pakankamai vietos manevrui, reikalingam tolesnėms operacijoms. Placdarms priedangos pajėgos skirtos ginti užimamą placdarmą iki bus išlaipintos pagrindinės pajėgos¹⁰⁴. Tikriausiai jį galima suvokti ir kaip jungtinių operacijų rajoną, kuris skirtas jungtinėms kovinėms operacijoms vykdyti geografinėje teritorijoje (sausumoje, ore ir kt.)¹⁰⁵.

1944 m. Antrojo pasaulinio karo Rytų frontas slinko į vakarus ir pasiekė mūsų analizuojamą regioną. Tai, ką *Vermachtas* užėmė per pusmetį, RA prirėkė gerokai daugiau laiko atsikovoti ir užtrukti Žemaitijoje bei Kurše. Karinių veiksmų atžvilgiu RA pajėgos teritoriją nuo Šiaulių iki Klaipėdos perėjo praktiškai nesustodamos. 1944 m. spalio 5 d. prasidėjus RA puolimui link Baltijos jūros (3 žemėlapis), Vokietijos karinės pajėgos neturėjo ką jai priešpastatyti. Pačioms Vokietijos kariuomenės pajėgoms neužteko jėgų RA puolimui sustabdyti. Jos neturėjo pakankamo artilerijos užnugario ir rezervų, kad galėtų išlaikyti užimamas pozicijas. Dėl šių priežasčių Vokietijos karinėms pajėgoms teko palikti užimamas pozicijas ir atsitraukti. Žemaitijos aukštumos ar aukštumų masyvai RA pajėgoms įtakos nepadarė (minėti geografiniai objektai karinių veiksmų žurnaluose neakcentuojami). Miškingumas Žemaitijoje buvo pastebėtas (tiksliau – konstatuotas), tačiau, regis, nebuvo kaip nors rimčiau RA pajėgas stabdęs veiksnys. Vis dėlto šios operacijos metu RA didelį dėmesį skyrė Žemaitijos aukštumų teritorijoje esančioms *Vermachto* gynybinėms linijoms ir vandens kliūtims. Pastarųjų kliūčių įveikimo priemonėms buvo skiriamas didelis dėmesys – kareiviams skaitomos paskaitos, kaip įveikti įtvirtintas linijas, inžineriniuose daliniuose buvo atliekami pontoninių tiltų statybos apmokymai. Operacijos metu 43-iosios armijos inžineriniai daliniai susidūrė su nemažais iššūkiams – teritorijoje nuo Šiaulių iki Vokietijos sienos karinių veiksmų metu buvo pastatyti 47 nauji tiltai, taip pat 40 tiltų buvo suremontuota (gali būti, jog bent dalį šių tiltų teko remontuoti

¹⁰³ RØKSUND, Arne. *The Jeune École. The Strategy of the Weak*. Boston: Brill, 2007, p. 226.

¹⁰⁴ *Enciklopedinis karybos žodynas*. Sud. P. A. ČIOČYS et. al. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008, p. 413, 439.

¹⁰⁵ *Lietuvos karinė doktrina*. D-LK-001. Vilnius: Lietuvos kariuomenė, 2010, p. 45.

po to, kai per juos pervažiavo RA 5-osios gvardijos tankų armijos tankai), taip pat buvo suremontuota 294,2 km kelių ir t. t., sutvarkyta 160 km kelių, skirtų tankams. Operacijos metu taip pat buvo susidurta su logistikos problemomis – kaip rašoma 1-ojo šaulių korpuso karinių veiksmų žurnale – į priekį išsiveržę 5-osios gvardijos tankų armijos tankai sugadino tiltus ir kelius, taip apsunkindami kitų dalinių puolimo veiksmus. Tiltus masiškai naikino ir atsitraukiančios Vokietijos kariuomenės pajėgos¹⁰⁶. Pastebėtina, kad kontrmobilumo priemonės naikinant tiltus ir ardant kelius buvo numatytos ir tarpukario Lietuvos kariuomenės¹⁰⁷, o aptarta RA patirtis 1944 m. Žemaitijoje leidžia teigti, jog infrastruktūros ardymas arba jos stoka – veiksminga priemonė, stabdanti arba varžanti priešų pajėgų veikimą, ribojanti greitį ir mobilumą.

Šio RA puolimo metu 1944 m. spalio pirmojoje pusėje susidarė du lokalūs *Vermachto* pasipriešinimo placdarmai palei Baltijos jūrą. Tai – Kuršo katilas ir Klaipėdos miestas su prieigomis bei atsitraukimo keliu per Kuršių neriją. Kurše *Vermachto* 16-ąją ir 18-ąją armijas 1944 m. spalio mėn. bendrai sudarė 32 divizijos (pažymėtina – nepilnos sudėties), o RA į Kuršo katilą nukreipė du frontus: 1-ąją ir 2-ąją Pabaltijo. Žinoma, sudėtinga būtų lyginti *Vermachto* ir RA karinius junginius, nes jų sudėtis ir ginkluotės skaičius labai skyrėsi. 1-ojo Pabaltijo fronto armijas 1944 m. spalio 5 d. sudarė 5 tankų korpusai, 19 šaulių korpusų su 57 divizijomis, 6 zenitinės artilerijos divizijos ir 94 smulkesnės artilerijos formuotės (brigados ar pulko dydžio) bei 13 inžinerinių dalinių (nuo bataliono iki brigados dydžio) – iš viso 63 divizijos, 5 tankų korpusai ir papildomi paramos vienetai¹⁰⁸. 2-ąją Pabaltijo frontą 1944 m. spalio mėnesį sudarė 4 sausumos armijos, iš viso 29 divizijos, bei tankų korpusas. Abu frontus rėmė 2 oro (karo aviacijos) armijos.

RA perskyrus Vokietijos pajėgas 1944 m. spalio 10 d. – 1945 m. balandžio 4 d. laikotarpiu surengė šešis didelius organizuotus Kuršo puolimus. Šios ofenzyvos išskiriamos dėl pajėgumų dydžio ir veiksmų masto, tačiau mažesni mūšiai – armijos, korpusų ar divizijos dydžio pajėgų susirėmimai vyko permanentiškai. RA turėjo kiekybinę persvarą ir iniciatyvą, bet fronto nepralaužė, o po kelių atakų, priklausomai nuo geografinės vietos, tik pasislinko į priekį po keliolika ar keliasdešimt kilometrų. Ieškant to priežasčių, žvilgsnis krypta į kovojusių pajėgų pasirėngimą, operacijų meną (karybą), kovotojų motyvaciją. Tai subjektyvūs (kontroliuojami) kintantys veiksniai. Bet lygiagrečiai veikė ir objektyvūs (nekontroliuojami arba menkai kontroliuojami veiksniai), tokie kaip karo veiksmų teatro aplinka: reljefas, hidrometeorologinės sąlygos, miškingumas, klimatas.

¹⁰⁶ Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 36–37; Журнал боевых действий 5 гв. ТА за октябрь, ноябрь, декабрь м-цы 1944 г. ЦАМО, ф. 332, оп. 4948, д. 216, л. 4–5, 13; Журнал боевых действий 1 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 805, оп. 1, д. 61, л. 16–17; Журнал боевых действий 19 СК за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 859, оп. 1, д. 82, л. 11, 15.

¹⁰⁷ JOKUBAUSKAS, Vytautas. Territorial Defence and Partisan Resistance (Lithuania's Experience). *Lithuanian Annual Strategic Review 2017–2018*, vol. 16, 2018, p. 331–371.

¹⁰⁸ Журнал боевых действий 1-го Прибалтийского фронта 1944 Октябрь, 1944-11-14, ЦАМО, ф. 235, оп. 2074, д. 854, л. 66; *Боевой состав советской армии. Часть IV (январь–декабрь 1944 г.)*. Москва: Военное издательство, 1988.

Didelę įtaką RA puolimo planams ir *Vermachto* gynybai darė vietovės pelkės, upės ir ežerai. RA veiksmus ribojo pelkės Rucavos ir Bartos rajone, Saldus ir Tukumo karinių veiksmų rajonuose. RA 2-ojo Pabaltijo fronto kovos veiksmų žurnale rašoma, kad Kuršė keliai palyginti išvystyti, tačiau pažymimas krašto miškingumas ir ženklus pelkynų paplitimas, o tai leidžia prieš pajėgoms sėkmingai gintis. Pažymima, kad gali būti sunkiau manevruoti esant dideliame lietuvių ir pakilus vandens lygiui upėse¹⁰⁹.

Kadangi riboja straipsnio apimtis, trumpai aptarsime ne visos Kuršo katilo gynybos, bet tik kelių pirmųjų mėnesių hidrometeorologines sąlygas ir jų galimą įtaką karo veiksmams. RA 1-ojo Pabaltijo fronto kovos veiksmų žurnaluose vertinama, kad 1944 m. spalį (kai vyko du plataus masto RA puolimai bandant pralaužti Kuršo gynybą ir aktyviai pulta Klaipėda) vyravusios oro sąlygos leido beveik nuolatos vykdyti puolamąsias operacijas. Pėstininkai tinkamas (palankios ir su apribojimais) turėjo 27, artilerija – 26, tankai – 31, o aviacija – 25 dienas. Spalio mėnesį operacijoms didžiausią įtaką darė debesuotos dienos su rūku ir krituliais 3–4 d. bei sunkiai išvažiuojami keliai 18–22 d.¹¹⁰ Remiantis Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos archyviniais duomenimis, lapkritį oras subjuro ir keliai tapo sunkiai išvažiuojami. Svarbu pažymėti, kad lapkričio mėnesio RA kovų išvadose minima, jog *Vermachtas* sutankino gynybines gretas Priekulės apylinkėse, siekdamas sustabdyti RA skverbimąsi link Liepojos. Kaip nurodoma 1-ojo Pabaltijo fronto karinių veiksmų žurnale, kiekvienai prieš divizijai pirmojoje gynybinėje linijoje buvo paskirta po 6 km fronto¹¹¹. 1944 m. gruodžio 1–13 d. temperatūra buvo gana stabili: dieną +2–6 °C, o naktį 0–2 °C, tačiau didelę įtaką darė nuolatinis visiškas debesuotumas ir krituliai – lietus su sniegu. Tai lėmė, kad keliai buvo sunkiai išvažiuojami iki gruodžio 14 d. Būtent tada temperatūra nukrito iki -5 °C dieną ir -9 °C naktį. Nuo 14 iki 23 d. temperatūra trumpam pakilo iki -1 °C dieną ir -3 °C naktį ir jau kitą parą vėl nukrito iki -7 °C dieną ir net -16 °C naktį. Tai lėmė, kad sunkiai išvažiuojami dumbliniai keliai užšalo, tad nebeliko neigiamos įtakos mobilumui. Vietomis sunkiau sekėsi išvažiuoti tik 26–27 d., kai, prasidėjus lietuvių ir temperatūrai kylant iki +4 °C dieną bei apie 0 °C naktį, atšilo užšalę keliai (plačiau apie hidrometeorologines sąlygas spalio–sausio mėn. žr. 1 lentelę).

Taigi gruodžio pradžioje kovos vėl nepasižymėjo intensyvumu dėl nepalankių orų ir subjurusių kelių, tad Vokietijos kariai ėmėsi taisyti įtvirtinimus ir daryti naujus įrenginius. Savo atsiminimuose karininkas Gottlob Herbert Bidermann rašo apie priešakinių įtvirtintų pozicijų poreikį¹¹². Tai vaizdingai iliustruoja karo veteranas ir istorikas Werner Haupt, rašydamas, kad tuomet egzistavo šūkis „Grioviai vietoj kapų“ (vok. *Gräben statt*

¹⁰⁹ Журнал боевых действий 2-го Прибалтийского фронта за октябрь 1944, ЦАМО, ф. 239, оп. 2224, д. 851, л. 14.

¹¹⁰ Журнал боевых действий 1-го Прибалтийского фронта 1944 Октябрь, ЦАМО, ф. 235, оп. 2074, д. 858, л. 8.

¹¹¹ Выписка из краткой сводки обобщенного боевого опыта войск 1 ПрибФ за ноябрь месяц 1944 года, 1944-11-30, ЦАМО, ф. 1520, оп. 1, д. 43, л. 3.

¹¹² BIDERMANN, Gottlob Herbert. *Mirtiname mūsųje. Nuo Krymo iki Kuršo 1941–1945. Vokiečių pėstininko atsiminimai*. Kaunas: Vox Altera, 2010, p. 229.

Gräber)!¹¹³ Tai, žinoma, nebuvo nei nauja, nei originali idėja, kastuvas ir lauko fortifikacija buvo Romos legionierių kasdienybė, remdamiesi jų praktika tai plačiai taikė ir olandų kariai XVI–XVII a. karuose. Galima teigti, kad gamtos sąlygos gruodžio mėnesį darė didelę įtaką kariniams veiksams, kadangi abi pusės vietoj tiesioginių karinių veiksmų daugiau laiko skyrė gynybiniam įtvirtinimams stiprinti. Tai liudija ir 1-ojo Pabaltijo fronto 1944 m. gruodžio mėnesio suvestinėje pateikiama informacija apie 1–20 d. vykdytą gynybos linijų sutvirtinimą, pajėgų pergrupavimą ruošiantis tolesniems kovos veiksams. Prasadėjus šalnomis, kai purvo keliai užšalo, RA galėjo pradėti naują (trečią) plataus masto puolimą¹¹⁴. Gruodžio 21–27 d. vykdytas RA puolimas vėl susidūrė su nuožmia Vokietijos pajėgų gynyba. Frontą pavyko pastumti tik 15 km ruože, vietomis iki 3–8 km.

RA vadovybė puolimų nesėkmes aiškino prastu pajėgų pasirengimu, negebėjimu veikti ir prastomis meteorologinėmis sąlygomis – nepastovus rudens oras, subombarduoti keliai, rūkas, lietus ir šaltis trikdė visą sovietų pajėgų naudojamos technikos judėjimą¹¹⁵. Aptariant spalio–sausio mėnesių karinius veiksmus galima teigti, kad pėstininkams ir tankams didžiausią įtaką darė dėl gamtos sąlygų suprastėjusi kelių būklė, o aviacijai ir artilerijai – debesuotumas su krituliais ir rūku vienu metu. Visgi meteorologinės sąlygos, turbūt neturėjo lemiamos reikšmės puolimams ar jų sėkmei, kadangi dažnai buvo pranešama apie ypač suprastėjusias sąlygas, tačiau puolimai vykdavo, o tam tikrų rezultatų pasiekdavo tai viena, tai kita pusė. Žinoma, gamta varžė RA galimybes manevruoti ir tai sėkmingai išnaudojo Vokietijos karinės pajėgos, kurios gana efektyviai galėjo pasinaudoti ir buvusia infrastruktūra, t. y. jūrų uostais ir išvystytu geležinkelių tinklu¹¹⁶.

RA pajėgos, puolančios Kurše įsitvirtinusias Vokietijos pajėgas, buvo pranašesnės daugeliu aspektų (karinių vienetų ir karių juose skaičius, technikos kiekis ir jos būklė, atsargos), išskyrus karinį jūrų laivyną. Vokietija turėjo viršenybę jūroje ir tuo naudojosi. Išmanus teritorijos, taip pat esamos geležinkelių struktūros išnaudojimas bei karinio laivyno kontroliuojami jūros keliai buvo esminiai veiksniai, lėmę teritorijos apginamumą iki Vokietijos kapituliacijos. *Vermachtas* strategiškai ir laiku sutrumpino fronto liniją, taip sutankindamas savo gynybinę liniją ir išnaudodamas natūralias kliūtis (pelkes, miškus, upes) įrengiant ir įtvirtinant savo gynybines pozicijas. Karinio laivyno kontroliuojami jūros keliai buvo gyvybiškai svarbūs tiekti atsargas ir evakuoti gyvąją jėgą, civilius ir techniką, o išvystyta ir kontroliuojama geležinkelių infrastruktūra leido efektyviai paskirstyti atsargas po ginamą teritoriją. 1945 m. vasarį Vokietijos karines

¹¹³ HAUPT, Werner. *Das war Kurland: Die sechs Kurland-Schlachten aus der Sicht der Divisionen*. Friedberg: Podzun-Pallas, 1987, S. 80.

¹¹⁴ *Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939–1945*. A dalis, Band 64/II, Bonn: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 1996, S. 545.

¹¹⁵ Журнал боевых действий 1-го Прибалтийского фронта 1944 ноябрь, 1944-11-30, ЦАМО, ф. 235, оп. 2074, д. 861, с. 30.

¹¹⁶ Detalus Latvijas geležinkelių tinklo aprašymas, žr.: Dzelzceļu līniju Latvijā būvniecības hronoloģija. [žr. 2020 01 02]. < <https://www.railwaymuseum.lv/lv/content/dzelzce%C4%BCu-l%C4%ABniju-latvij%C4%81-b%C5%ABvniec%C4%ABas-hronolo%C4%A3ija> >.

pajėgas Kurše sudarė 352 tūkst. sausumos pajėgų karių, 21 tūkst. oro pajėgų ir 12 tūkst. *Waffen-SS* karių, taip pat daugiau nei 12 tūkst. pagalbinių darbuotojų ir apie 2400 karių aukštesniuose štabuose, taigi iš viso apie 400 tūkst. žmonių. Dalis kovotojų žuvo, keliolika divizijų vykstant kovoms buvo evakuota (1944 m. rugsėjo 14 – lapkričio 24 d.) iš Kuršo, todėl 1945 m. gegužę pasidavė ir į nelaisvę pateko maždaug apie pusę prieš porą mėnesių buvusių karių: 42 generolai, 8038 karininkai, 181 032 puskarininkiai ir kareiviai, tarnavę 21 divizijoje ir 1 brigadoje¹¹⁷.

Klaipėdą (4 žemėlapis), kurią užimti galutiniame rezultate buvo pavesta RA 43-iajai armijai, gynė *Vermachto* 28-ojo korpuso junginiai ir kiti vienetai. Minijos upės gynybinę liniją RA daliniai įveikė gana sparčiai, tačiau, kirtus šią antrąją gynybinę Klaipėdos liniją, RA daliniams teko susidurti su naujais sunkumais priartėjus prie paskutinės – trečiosios Klaipėdos gynybinės linijos, juosiančios patį miestą. Trečioji Klaipėdos gynybinė linija, kaip ir dvi pirmosios, buvo sudaryta iš apkasų linijų, spygliuotų vielų kliūčių, prieštan- kinių griovių, minų laukų, medinių fortifikacinių statinių ir Kocho bunkerų. Tačiau, skirtingai nuo visų prieš tai buvusių įtvirtintų gynybos linijų, kurias RA 43-osios armijos ir 5-osios gvardijos tankų armijos kariams teko įveikti judant link Klaipėdos, paskutinė gynybinė linija užnugaryje turėjo Vokietijos karinio jūrų laivyno 217-ojo priešlėktuvinės artilerijos diviziono aptarnaujamas priešlėktuvinės artilerijos baterijas (miestą gynė 7 priešlėktuvinės ir 1 pakrantės artilerijos baterijos). Baterijos buvo ginkluotos 31 artilerijos pabūklų (trys 150 mm, aštuoni 128 mm ir dvidešimt 105 mm), didžioji jų dalis aplink Klaipėdos miestą buvo pastatytos dar 1939 m. Be trečiosios gynybinės linijos, dvi šios gynybinės sistemos priešlėktuvinės ir viena pakrantės artilerijos baterijos buvo pasta- tytos ir Kuršių nerijoje. RA 43-iosios armijos karinių veiksmų žurnale kaip pagrindinė priežastis, dėl ko sustojo puolimas link Klaipėdos, nurodoma, kad „vokiečiai suspėjo sukurti stiprią grupuotę Memelio [Klaipėdos – aut.] miesto rajone, placdarmo gynybai buvo panaudota pakrantės (baterijų) ir laivų artilerija“¹¹⁸.

Skirtingai nei prieš tai nuo Šiaulių iki Klaipėdos krašto buvusiose gynybinėse linijose, kurias RA pavyko gana lengvai pralaužti, prie Klaipėdos miesto Vokietijos kariuomenės pajėgos jau turėjo ne tik lauko įtvirtinimais sustiprintą gynybinę sistemą, bet ir stiprų artilerijos užnugarį. Susikoncentravusias Vokietijos antžemines pajėgas iš užnugario pridengė įtvirtintos ir pagal pirminį planą šiam darbui nenumatytos karinio jūrų laivyno priešlėktuvinės ir pakrantės artilerijos baterijos bei karinio jūrų laivyno laivų artilerija. Esant Vokietijos karinio jūrų laivyno laivų ir priešlėktuvinėjų bei pakrantės artilerijos baterijų, palei miestą ėjusios gynybinės sistemos ir antžeminių pajėgų sąveikai, 1944 m. spalio mėn. prasidėjęs RA puolimas Klaipėdos miesto prieigose buvo sustabdytas. Klai- pėdos priešlėktuvinės-pakrantės artilerijos baterijos suvaidino svarbų vaidmenį miesto gynyboje. RA daliniai pateko į visų 8 baterijų pabūklų apšaudymo lauką (nes 150 mm ir

¹¹⁷HAUPT, Werner. *Kuršas: Pamirštos armijų grupės kronika nuotraukose*. Vilnius: Briedis, 2015, p. 38, 114.

¹¹⁸Журнал боевых действий 43 А за октябрь м-ц 1944 г. ЦАМО, ф. 398, оп. 9308, д. 727, л. 76.

128 mm pabūklai teoriškai siekė ir Minijos upės gynybinę liniją, bet jų ugnis ten buvo per silpna ir menkai koncentruota, kad sustabdytų RA puolimą).

Labai svarbų vaidmenį mūšyje dėl Klaipėdos suvaidino Vokietijos karo laivyno 2-oji kovinė grupė, vadovaujama viceadmirolo August Thiele. Ją sudarė sunkieji kreiseriai *Lützow* (ginkluotas 6 x 280 mm ir 8 x 150 mm pagrindinių kalibrų pabūklais) ir *Prinz Eugen* (ginkluotas 8 x 203 mm ir 12 x 105 mm pagrindinių kalibrų pabūklais), eskadriniai minininkai iš 6-osios eskadrinių minininkų flotilės: Z25 (4 x 150 mm pabūklai), Z28 (4 x 150 mm pabūklai), Z35 (5 x 127 mm pabūklai), Z36 (5 x 127 mm pabūklai) ir 3-ioji minininkų flotilė, penki laivai: T13, T16, T19, T20, T21 (visi turėjo po 105 mm pabūklą). 2-oji kovinė grupė spalio 10–23 d. su pertraukomis rėmė sausumos pajėgas, iš jūros atakuodama RA sausumoje. Sunkiųjų kreiserių atakų svarumą patvirtino abi pusės. *Vermachto* 28-ojo korpuso vadovybė patikino, kad ataka daug padėjo ir Vokietijos pajėgų gynybai suteikė daug moralinės paramos. RA 19-ojo šaulių korpuso vadas 43-iosios armijos vadui raportavo: „Sunku, galinga ugnis iš Memelio pusės. Nuo jūros muša fašistų kreiseriai.“ Nuo 1944 m. spalio 23 d. plataus masto miesto šturmo RA nevykdė¹¹⁹. Minėti 11 karinių laivų savo ginkluotėje turėjo 57 artilerijos pabūklus nuo 105 mm iki 280 mm, kurių šūvio nuotolis siekė maždaug nuo 15 km iki daugiau nei 36 km. Taigi persidengė su Klaipėdos baterijų apšaudymo (pavaizduotu 4 žemėlapyje) lauku ir baterijų ugnies galią laivynas padidino beveik tris kartus (iki 84 artilerijos pabūklų). Be to, minėti laivai buvo ginkluoti torpedomis ir priešlėktuviniais pabūklais, todėl galėjo apsiginti nuo priešo aviacijos ar laivyno atakų.

Fortifikuotų baterijų ir karo laivyno artilerijos ugnies reikšmė ir įtaka ginant uostamiesčius mūsų analizuojamame regione XX a. pasireiškė ir kitais atvejais. 1919 m. Didžiosios Britanijos laivynas, stovėjęs Rygoje, artilerijos ugnimi parėmė Latvijos pajėgas kovoje su bermontininkais¹²⁰. 1941 m. birželį dėl Liepojoje buvusių dviejų pakrantės artilerijos baterijų užsitęsė RA pasipriešinimas šiame mieste, jos varžė ir Vokietijos karinio laivyno galimybes veikti užimant minėtą uostamiestį¹²¹. Žinoma, kariniai laivynai aktyviai dalyvavo į sausumą išlaipinant ir remiant ugnimi desantą, kaip pavyzdys – Vokietijos pajėgų operacija 1917 m. užimant Estijos salas (Saremą ir kt.) – kombinuota Vokietijos karinio laivyno ir sausumos pajėgų operacija *Albion*¹²². Arba galėjo bandyti atakuoti neapsaugotus uostus. Tokią (grynai parodomąją – priplaukus iš laivų apšaudyti miestą) operaciją Rusijos laivynas buvo suplanavęs prieš Klaipėdą 1915 m. vasarą¹²³, bet dėl klaidingos informacijos

¹¹⁹ SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais kontroversijos. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės įžvalgos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII). Ed. by A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2009, p. 134, 138.

¹²⁰ ŪNU, Mati; WALTER, Hannes; SAMMALSOO, Peedu. *Struggles in the Baltic. The Estonian and the British Royal Navies' Operations in the Baltic during the Estonian War of Independence*. Tallinn: Grenader, 2012, p. 201–203.

¹²¹ БУЛДЫГИН, Сергей. *Оборона Лиенау*. Санкт-Петербург: Гаеут, 2018.

¹²² MICHAEL, B. Barrett. *Operation Albion. The German Conquest of the Baltic Islands*. Bloomington IN: Indiana University Press, 2008.

¹²³ КОЗЛОВ, Денис. «Мемельская операция» флота Балтийского моря. Июнь 1915 г. Москва: Цейхгауз, 2007.

susidūrė su Vokietijos kariniu laivynu ir vietoje Klaipėdos apšaudymo teko kautis Gotlando jūrų mūšyje.

Mobilumas, remiamas ugnimi, esant su priešu kontakte ir turintis netikėtumo (persvaros įgijimo) elementų, būtinas manevrui¹²⁴ vykdyti. Galima pasitelkti kontekstinių pavyzdžių, iliustruojančių manevro svarbą. 1914 m. prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, Vokietijos pajėgos pagal *Schlieffen* planą¹²⁵ turėjo atlikti manevrą Prancūzijoje (šiaurės vakariniame sparne), planui žlugus, karas virto poziciniu ir užsitęsė kelerius metus. 1939 m. SSRS užpuolus Suomiją, pastarosios pajėgas, sutelktas Karelijos sąsmaukoje, RA nesėkmingai bandė apeiti (atlikti manevrą) šiauriau Ladogos ežero. Planui nepavykus, RA vykdė puolimą Karelijos sąsmaukoje ir frontą po kelių mėnesių pralaužė turėdama reikšmingą kiekybinę karių ir ugnies persvarą bei patirdama milžiniškus nuostolius. 1940 m. Vokietijos pajėgos sėkmingai įveikė sąjungininkus Vakarų fronte, kai tankų junginiai netikėtai atliko manevrą ir prasiveržė per Ardėnus bei iš esmės apsupo priešą pajėgas prie Diunkerko.

Taigi pajėgų gebėjimas mažinti priešą manevro galimybes siaurina karo meno praktinį taikymą ir verčia pereiti prie labai daug pajėgumų (karyboje laikoma, kad frontaliniam puolimui reikia trigubos persvaros), išteklių ir aukų reikalaujančių frontaliųjų atakų arba bent laikinai sustabdyti puolimą. Klasikinės sąlygos manevrui – atviras pajėgų sparnas, todėl nuo senovės mūsų metu kariuomenės stengiasi susitelkti taip, kad jų sparnai remtųsi į natūralias gamtines kliūtis (vandens telkiniai, kalnynai, bepraeinami miškų masyvai) arba jų gynybai numatyti reikiamo dydžio mobilius vienetus. 1944–1945 m. patirtys Žemaitijoje ir Kurše atskleidžia, kad, besiginančiųjų pajėgų sparnams atsirėmus į Baltijos jūrą ir / ar Rygos įlanką, priešas, praradęs galimybę apeiti, nesėkmingai atakavo frontaliai ir pergales mūsų lauke nepasiekė. Besiginantieji saugiai pasitraukė arba pasidavė globaliai pasikeitus politinėms aplinkybėms.

Nors Antrasis pasaulinis karas Baltijos regiono šalims atskleidė ir kitą galimą atsi-
traukimo kryptį. Tai – Kuršas, bet gynybai Kurše (kuris nėra pakeliui vykdant puolimą
kažkur) būtinas palaikymas (tiekimas), parama (ugnimi iš laivų) ir apsauga (jūrinių kelių
ir nuo priešų desanto) iš jūros. Neturint pajėgumų Baltijos jūroje (nebūtinai dominavimo
jūroje, bet bent jau lygiaverčių su priešininkų pajėgumais) atsitraukimas į Kuršą „tai Pilė-
nai“ su galimybe delsti (laimėti laiko) yra lygiai tokie patys, kaip ir hipotetiškai, tarkim,
apsupto (blokuoto) Kauno ar Vilniaus gynyba, remiantis mūsų mieste koncepcija. Tačiau
iš Žemaitijos–Kuršo placdarmo, priešingai nei apsupto kurio nors Lietuvos miesto, visada
yra viltis kritiniu atveju jūra evakuotis į gretimas sąjungininkų ar neutralias valstybes.
Taigi tai net pačiomis nepalankiausiomis sąlygomis – kova ne iki paskutinio kario, bet
tik iki paskutinio šovinio.

¹²⁴ Plačiau manevro samprata Lietuvos kariuomenės kuopos lygiu aptariama žr.: *Pėstininkų kuopos taktika (eksperimentinis vadovėlis)*. Ats. red. J. NORGĖLA. Vilnius: Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdyba, 2020.

¹²⁵ ZUBER, Terence. *The Real German War Plan 1904–1914*. Brimscombe Port Stroud: The History Press Ltd, 2012; *Schlieffen Plan: International Perspectives on the German Strategy for World War I*. Ed. by D. T. ZABECKI; H. EHLERT; G. P. GROSS; M. EPKENHAUS. Lawrence KS: University Press of Kansas, 2014.

Tokio Žemaitijos–Kuršo pajūrio placdarmo gynimas – tai strateginis atsitraukimas, žinomas iš Rytų Europos regiono karų istorijos. Kaip sėkmingą pavyzdį galima įvardyti 1812 m. Rusijos kariuomenės atsitraukimą, kai Prancūzijos pajėgos užėmė net Maskvą, bet nesugebėjo įtraukti priešininko į lemiamas kautynes, kol persvarą Rusijos pajėgoms padėjo įgyti jos sąjungininkai „speigas“ ir „badas“. Apie strateginio atsitraukimo gali- mybę Rusijos imperijos kariuomenėje buvo svarstoma ir prieš Pirmąjį pasaulinį karą, tačiau tarptautinės politikos aplinkybės lėmė, kad caro kariuomenė pradėjo ofensyvą Rytų Prūsijoje ir anksčiau nei tikėtasi. Kitas pavyzdys – nesėkmė, kai 1939 m. Lenkijos kariuomenė neatsitraukė nuo sienų ir neužėmė pranašumą teikiančių didžiųjų upių gynybinės linijos. Viliantis, kad Lenkija gali priešintis ne porą savaitių, bet bent kelis mėnesius, Didžioji Britanija ir Prancūzija paskelbė karą Vokietijai, bet nepradėjo puo- limo, užsiėmė pajėgų telkimu ir staiga patyrė, kad jos sąjungininkė rytuose, kurią gin- damos jos paskelbė karą, buvo daug greičiau sutriuškinta. Taigi atsisakydama savalaikio strateginio atsitraukimo (apie tai svarstyta jau vykstant karui, duoti ir nurodymai, bet koordinuoti jų vykdymą buvo nebeįmanoma) Lenkija, matyt, reikšmingai pagreitino Vokietijos pergalę. SSRS įsiveržimas 1939 m. rugsėjo 17 d. taip pat sietinas su Lenkijos pajėgų sutriuškiniu, nes sovietai intensyviai dėsė pulti Lenkiją. Tačiau po dviejų savaitių karo buvo daugiau nei akivaizdu, kad lenkų pajėgos palaužtos ir vyksta tik desperatiškas, arba simbolinis, pasipriešinimas, kai daug šūvių, triukšmo, aukų, bet ne karinių pasiekimų. Lenkijos atveju 1939 m. gebėjimas išlikti ir atsitraukus stabilizuoti frontą irgi būtų buvęs reikšmingas pasiekimas laukiant sąjungininkų vakaruose pasi- rengimo (pajėgų perdislokavimo ir sutelkimo) bei veiksmų. Lygiagrečiai paminėtinos ir kitos alternatyvos. Pirmiausia tai aktyvi gynyba, kokią taikė Estija 1919–1920 m., kai šios šalies kariuomenė stengėsi išstumti RA iš estų etnografinių teritorijų ir karo veiks- mus perkėlė į slavų bei latvių apgyvendintus regionus. Arba prevencinis puolimas, kaip 1914 m., kai Vokietijos pajėgos per Belgiją įsiveržė į Prancūziją. Bet, žinoma, panašių pavyzdžių karo istorijoje esama ir daugiau.

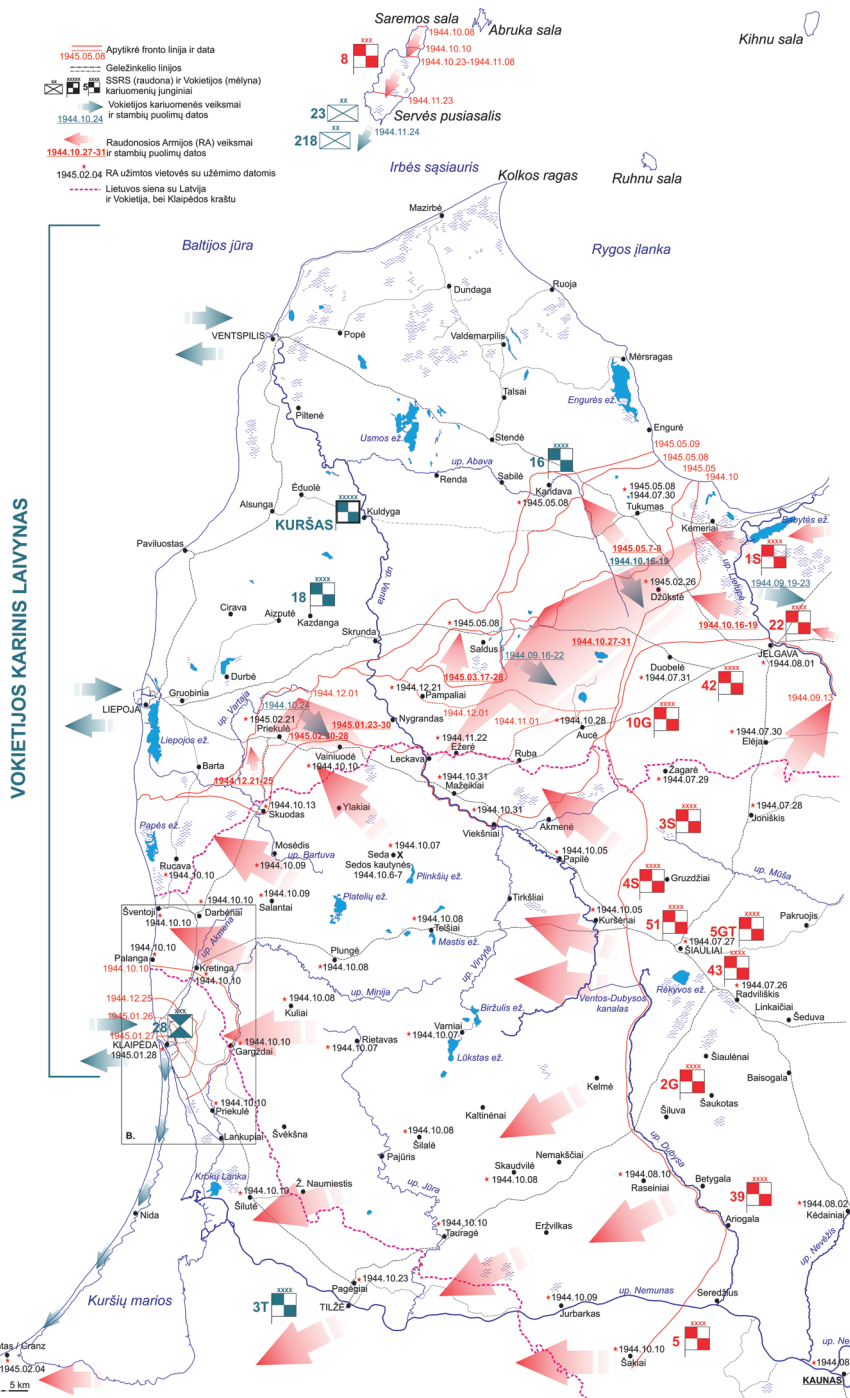
Išvados ir apibendrinimai

Aptarti pavyzdžiai ir paminėti faktai leidžia teigti, kad karo istorija ir jos savarankiš- kos ar mokslo institucijose formalizuotos studijos (tyrimai) turėjo ir turi įtakos karybos raidai bei įvairių valstybių kariuomenių kariniam planavimui. Taigi karo istorija – tai išteklius, o jos studijos – viena iš galimybių (greta mokymų, pratybų ir simuliacijų) mo- kytis kariauti ir planuoti eventualius karo veiksmus, formuoti strategijas, galimus įvykių raidos scenarijus ir jų alternatyvas. Tai sudaro galimybę kiekvieną sprendimą net mokymo ir planavimo procesų metu pagrįsti bent keliais realiais pavydžiais, susijusiais su sąlygomis, kuriomis tektų veikti. Tarpukariu Lietuvos kariuomenė savo planavimą grindė buvusios geopolitinės padėties vertinimu bei Pirmojo pasaulinio ir Nepriklausomybės karų, kurie

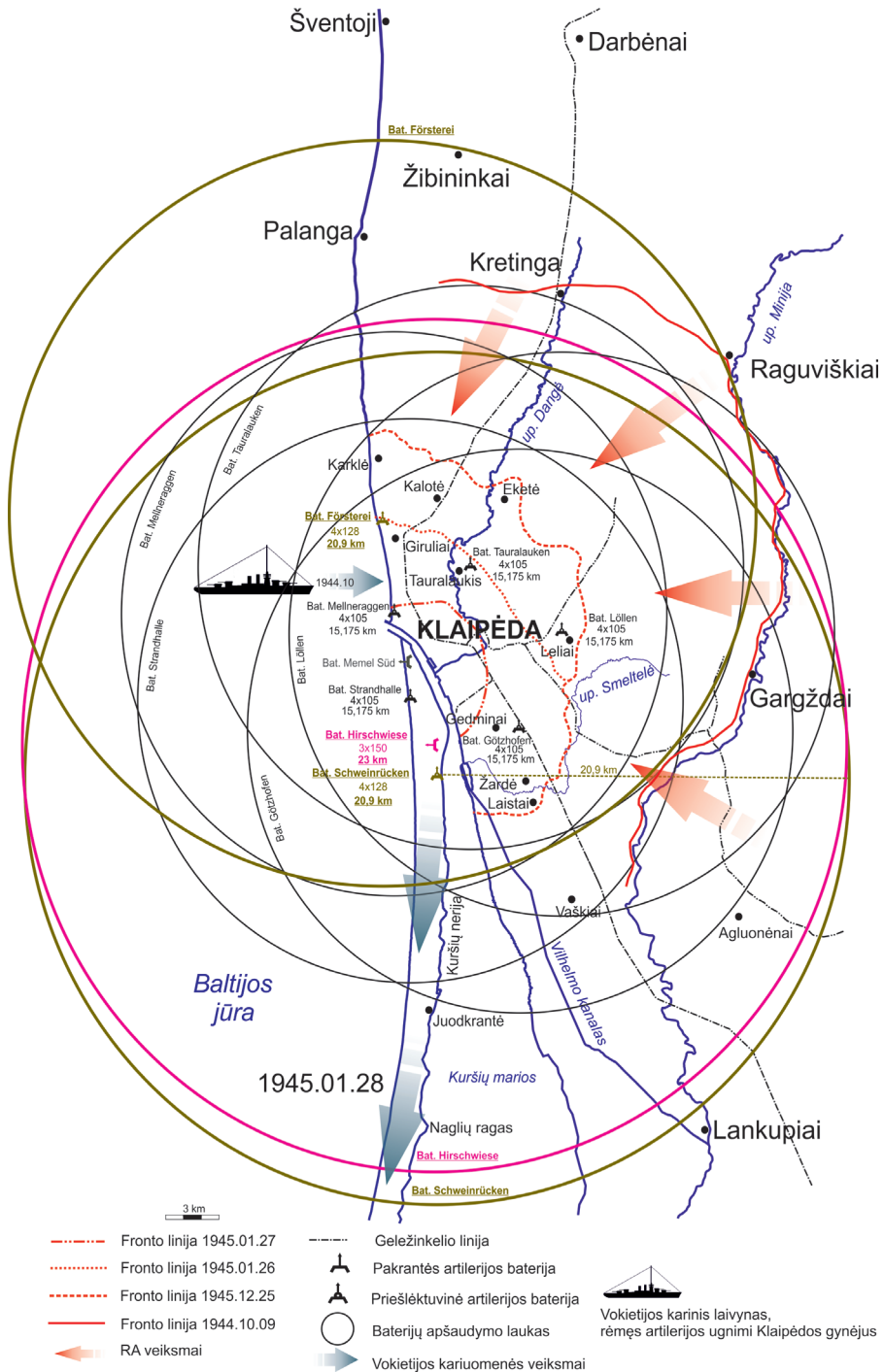
vyko Lietuvos teritorijoje (t. y. toje pačioje gamtinėje aplinkoje, tame pačiame karo veiksmų teatre, kaip ir planavo veikti Lietuvos kariuomenė), patirtimis.

Mūsų analizuoti atvejai patvirtina bendrus karybos principus, susijusius su ugnies galios ir manevro svarba. Tačiau tie atvejai karyboje išlieka aktualūs. 1915 m. karo veiksmai Žemaitijoje ir Kurše praktikoje atskleidžia manevrą, privertusį pajėgas trauktis, kai priešas net neturėjo kiekybinės persvaros. Antrojo pasaulinio karo atveju karinės pajėgos greta įprastų kariuomenės vienetų (pėstininkai, mobilūs daliniai (kavalerija arba motorizuotieji), karo laivynas, artilerija) jau naudoja tankus ir bendrai mechanizuotus junginius, karo aviaciją. Nors jų techninės galimybės ir pakito, kelių pravažumas, infrastruktūra logistikai bei gamtos reiškinių poveikis išliko. Tankai tiek Antrojo pasaulinio karo metu, tiek XXI a. gali įklimpti bekelėse pelkynėse, sustoti, jei nebus laiku pristatytas kuras, arba negalės kautis pasibaigus amunicijai. Po lietaus patvinusios upės, nelikus per jas tiltų, buvo ir yra kliūtis, kurią gali spręsti karo inžinieriai, jei nėra apšaudomi priešo, bet tam reikės laiko. Taigi bet kokių pajėgų mobilumas ir apskritai galimybės veržtis į priekį bus suvaržytos. Esmingai svarbu išanalizavus karo istorijos atvejus rasti *modus operandi*, kuris padėtų veikti ne pagal eventualaus priešo, bet pagal savo strateginį sprendimą.

Žinant skirtumą tarp karo sampratos ir poveikio Rytų Europoje ir Vakarų Europoje, pirmuoju atveju jis labiau egzistencinis (tiek individualiai, tiek valstybingumui), o antruoju atveju – labiau instrumentinis, t.y. pasitelkiamas tam tikriems tikslams siekti, pagal teoriją (kuri nepaaiškina karų tarp tų, kurie nėra politiniai subjektai) *karas – tai politikos tąsa, tik kitomis priemonėmis*. Galima būtų teigti, kad mažų valstybių kariuomenėms yra keli reikšminiai aspektai. Pirma, laimėjimas yra gebėjimas kuo ilgiau ir bet kokiomis sąlygomis (t. y. nesvarbu, kokioje vietoje ir kaip veikiant) išlikti valstybės institucijoms, kurias legitimomis pripažintų tarptautinė bendruomenė, bei jas ginančioms karinėms pajėgoms. Antra, minėtam tikslui siekti svarbu vengti mūšio, po kurio nelieka reguliarių karinių pajėgų arba jos pakrinka ir virsta partizaniniu judėjimu (toks iš anksto numatytas ir suplanuotas judėjimas – svarbi bendros gynybos koncepcijos (strategijos) dalis, kaip teritorinė gynyba). Trečia, tam pasiekti reguliarios pajėgos (priešingai nei teritorinės gynybos vienetai) negali veikti priešo užimtoje ir bent iš dalies kontroliuojamoje teritorijoje, todėl svarbu rasti pačias patogiausias gynybos pozicijas ir maksimaliai eliminuoti priešo persvarą, suvaržyti jo galimybes veikti – atlikti operacijų lygio manevrą. Laimint laiko ir neleidžiant priešui pasiekti pergalės lemiame atvirame manevriniame mūšyje, laukti. Asociatyviai mąstant, pavyzdį galima pateikti iš istorijos, kai XVII a. pabaigoje antrą kartą apgultas Vienos miestas laukė Osmanų imperijos kariuomenės. Kol jį 1683 m. iš apgulties išvadavo atvykę sąjungininkai, tarp jų ir Abiejų Tautų Respublikos valdovo Jono Sobieskio vadovaujamos pajėgos, husarai atakavo! Žinoma, XX a. pirmosios pusės karų istorija atskleidžia ir kitą alternatyvą. Jūra – tai kelias laikinai pasitraukti iš ginamos teritorijos ir mūšio dėl jos, kad vėliau su sąjungininkais laimėjus karą būtų galima sugrįžti.

3 žemėlapis. Antrojo pasaulinio karo veiksmai 1944–1945 m. Vakarų Lietuvos ir Vakarų Latvijos regionuose
 Pastaba: 3-iajame žemėlapyje pažymėta B dalis atitinka 4-ojo žemėlapiu geografines ribas.

4 žemėlapis. Klaipėdos gynyba 1944–1945 m., baterijų apšaudymo maksimalios teorinės ribos

1 lentelė. Hidrometeorologinės sąlygos 1944 m. spalį – 1945 m. sausį Vakarų Latvijoje ir Šiaurės Lietuvoje

		SPALIS																															
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
Dienos ir RA ofenzivos																																	
Krituliai, mm*																			1,5	4,4	3,5	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Krituliai	V	V	V	V	V	V	S	S	S	S	V	V	V	S	S	S	S	V	V	V	V						S	S	S	V			
Krituliai	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	
T °C*	11	12	12,8	12,1	9,8	6,6	9	10,3	9,2	6,9	11,3	13,5	12,1	10,6	9,8	9,2	10,2	11,2	11,2	10,2	7,2	3,8	3,8	4,7	1,9	0,4	0,4	-1,5	-1,4	-1,6	-1,4		
Tmax, °C*	16,2	18	16,5	13,8	13	10,2	14	12	14,2	13,2	13,6	18,6	17,2	17	16	15,1	14,1	15,3	12,3	14,8	9,9	9,7	5,8	8,6	4,8	2,7	2,7	-0,3	0,8	2,3	0,1		
Tmin, °C*		7,6	10	11,1	7,8	3,9	3	8	4,9	0,2	7	9,1	7,7	6,6	5,5	5,5	7,5	8,9	9,7	8,7	4,8	0,9	1	2,9	1,3	-0,7	-1,5	-3	-2,9	-2,7	-3		
T, dienų °C	15/20	15/20	15/20	15/20	10/15	10/15	10/15	10/15	10/15	10/15	15/20	15/20	15/20	15/20	10/15	10/15	10/15	10/15	10/15	10/15	10/15	10	10	10	5/10	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	
T, naktį °C	10	10	10	10/15	10/15	10/15	5/10	5/10	5/10	0/5	5/10	5/10	5/10	5/10	5/10	5/10	5/10	10/15	10/15	10/15	10/15	5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0/5	0	
Vėjas, m/s	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	3-8	8-13	8-13	8-13	8-13	13-17	13-17	13-17	13-17	13-17	1-5	1-5	14	14	14	14	15	15	15	15	15		
Debesuotumas**	10	10	10	10	10	5	5	5	5	7	5	5	7	5	5	7	5	5	7	7	7	7	5	5	7	7	7	7	7	5	5	5	
Rūkas / migla				X	X	X		X				X							X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X		
Užšalimas																											X	X	X	X	X	X	
Kelių išvažiuojamumas	G	G	G	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	B	B	B	V	V	G	G	V	G	G	G	G	G	G
Pėsčinkams	G	V	V	B	B	V	V	V	V	V	G	G	G	G	G	G	G	G	V	V	B	B	V	V	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Artilerijai	G	V	V			V	G	G	V	V	V	G	G	G	G	G	G	V	V	B	B	B	V	V	V	G	G	G	G	G	G	G	G
Tankams	G	G	G	V	V	G	G	G	G	G	G	G	G				G	G	V	V	V	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Aviacijai	V	V	V	B	B	V	V	V	V	V	G	V	V	G	G	G	G	V	V	B	B	B	V	V	V	V	V	V	V	V	V	V	G

		LAPKRITIS																															
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30		
Dienos ir RA ofenzyvės																																	
Krituliai, mm*		2,6	2	6,2	1	0	1,5	1,6	0,9	0	2,1	12,3	9,5	2,5	0	0	0	0	0	0	4,7	1,5	0,9	0	1	2,7	1,9	0	0,3	0	1,8		
Krituliai		D	D	D	D		V	V	V	V		V	V	V	V	V					V	V	V		V	V	V	V	V	V	V		
Krituliai		L	L	L	L		L	L	L	L		L	L	L	L	L		Sn			L	L	L		L	L	L	L	L	L	L		
T °C		4	4,6	7,1	5,1	4,6	5,8	5,7	2,7	1	1	3,1	6,5	3,1	-1,3	0,8	-0,5	-3,9	-5,6	-4,4	0	5,5	1	-1,8	0,4	3,2	4,3	2,4	2	-1	-1,8		
Tmax, °C		6,6	8,4	9,9	7,7	6,1	6,7	6,7	4,3	2,1	2,9	4,9	10,5	10,1	1,1	2,4	1,9	-2	-2,5	-3,4	3,2	6,9	5,6	0,3	2	5,7	6,8	3,4	4,1	2,5	-0,9		
Tmin, °C		-0,2	1	4,8	2,6	2,8	4,8	4	1,8	-0,2	0	0,3	2,3	-0,2	-3,8	-1,7	-2,6	-6,7	-8,7	-6,2	-4,4	2,4	-1,7	-5,6	-1,7	1	2,8	0,6	0,2	-1,7	-2,5		
T, diena °C		6	8	10	8	6	9	8	5	4	3	4	10	6	3	1	3	0	-1	-3	2	6	6	6	6	1	6	7	6	4	2	0	
T, naktį °C		-2	0	5	3	2	3	5	3	1	0	0	0	2	-2	-4	-2	-4	-6	-5	-5	-4	4	0	-2	1	2	3	0	-2	-3		
Vėjas, m/s		6-10	2-5	11-15	2-5	6-10	11-15		6-10	6-10		6-10	2-5	11-15	6-10		11-15	6-10		2-5	11-15	11-15	2-5		6-10	2-5	6-10	6-10	6-10	11-15	6-10		
Debesuotumas**		10	10	10	10	5	10	10	5	10	10	10	10	5	5	5	10	10	5	10	10	10	10	10	5	5	10	10	5	10	10		
Rūkas / migla																																	
Užšalimas																																	
Kelių išvažiuojamumas		V	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	G	G	G	V	B	B	B	B	V	B	B	B	B	B	V	
Pėstininkams		B	B	B	B	V	B	B	V	B	B	B	B	V	G	G	G	G	G	G	B	B	B	V	V	B	B	B	B	B	B	V	
Artillerijai		B	B	B	B	V	B	B	V	B	B	B	B	V	G	G	G	G	G	G	B	B	B	V	V	B	B	B	B	B	B	V	
Tankams		G	V	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	V	V	G	G	V	B	B	B	V	V	B	B	B	B	B	B	
Aviacijai		B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	V	V	G	V	G	G	V	B	B	B	V	G	V	B	B	B	B	V	V	

GRUODIS																																
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
Dienos ir RA ofenzyvios																																
Krituliai.mm*	0	0	0,7	0,6	2,1	0,7	0,2	0	2	0	3,3	2,1	0	0	0	5,4	0	0	0	0	0	0	0	0,3	0,8	0	0	0,1	0	0	0	
Krituliai		V	V	V	V	V	V	V	V	V	V		V	V	S	S		S	S				S	S	S	S	S	S	V	S		
Krituliai		L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	L	Šl	Sn	Sn	Sn				L	L	L	L	Šl	Šl	L	L	Sn	
T °C*	-0,7	0,4	0,7	0,5	1,6	1	0,2	-0,7	1,2	1,2	2,5	3,8	2,8	-3,7	-7,2	-7	-5,9	-2,7	-4,9	-10	-9,8	-11,4	-7,6	-1,4	0	1,9	0,8	-3,6	-2,4	-3,3	-6,3	
Tmax, °C*	0,6	2,3	3,3	3,1	2,3	2,3	1,2	3,6	3,6	4,8	8,7	8,2	6,4	4,4	-3,1	-5,9	-2,3	-0,4	-2	-5,3	-6,4	-5,4	-1,9	1,5	3,6	3,9	2,4	0,6	1,6	0,2	-2,4	
Tmin, °C*	-1,3	-1,3	-0,4	-0,1	0,6	0,5	-0,7	-1,8	-0,9	0	0,1	1,3	-0,7	-6,9	-8,9	-8,7	-7,7	-3,6	-5,4	-13,4	-14,9	-15	-14,1	-4,9	0,9	-1,6	0,9	-1,8	-5,9	-5,1	-5,6	-8
T, dienų °C	2	4	6	3	1	4	2	2	4	5	3	5	6	2	-5	-5	-1	-1	-3	-2	-5	-7	-1	3	3	4	3	4	1	2	-5	
T, naktį °C	-1	0	0	0	0	0	0	-1	0	0	-1	0	2	0	-9	-9	-3	-4	-6	-8	-13	-15	-16	-4	0	1	1	-5	-6	-6	-6	
Vėjas, m/s	2-5	11-15	11-15	11-15	2-5	6-10	11-15	11-15	11-15	11-15	11-15	11-15	11-15	11-15	11-15	2-5	6-10	11-15	11-15	6-10	7	7	7	7	11-15	11-15	11-15	11-15	2-5	11-15	11-15	
Debesuotumas**	10	10	10	10	10	10	5	10	10	5	10	5	10	5	5	5	10	5	5	5	0	0	5	10	10	10	10	5	5	5	10	
Rūkas / migla		X	X	X	X		X			X	X	X											X	X	X	X	X	X				
Užšalimas							X							X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Kelių išvažiuojamumas	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Pėstininkams	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Artillerijai	B	B	B	B	B	V	V	G	V	V	B	V	G	V	G	G	V	G	G	G	G	G	G	G	G	V	V	B	B	V	V	B
Tankams	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G
Aviacijai	B	B	B	B	B	V	V	V	V	V	B	V	V	V	G	V	V	V	V	V	V	V	V	V	B	B	B	V	V	V	V	B

		SAUSIS																															
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	
Dienos ir RA ofenzyvės																																	
Krituliai, mm*		0	0,2	7,1	0,3	0	0	0	3,8	0,9	0	0	0	0,2	0	2	0	1,4	1,6	1,5	0,9	4,8	5,9	3,6	0	0,1	0	0	0	0	0,9	2,9	
Krituliai	V	V	D	D	D				S	V	V	V				S	V	V	V	V		S	S		S	S	S		S	S	S	S	
Krituliai	L	L	L	L	L				Sn	L	L	L				Sn	L	L	L	L		Sn	Sn		Sn	Sn		Sn	Sn	Sn	Sn	Sn	
T °C*	-5,4	-3,2	1,5	1	-2,6	-3	-4,5	-3,6	-2,5	-4,4	0,6	-1	-1,6	0,5	-1	-6	-4,8	-1,2	-1,9	-2,2	-6,2	-9	-11,1	-10,3	-11,1	-19,8	-22,9	-21,8	-16,2	-16,1	-5,1		
Tmax, °C*																																	
Tmin, °C*	-8,6	-7,7	-0,5	0,5	-4,8	-4,4	-5,9	-6,3	-6,3	-9,6	-0,9	-2,9	-4,1	-2,1	-4,6	-9,1	-7,2	-3,2	-3,7	-4,7	-7,6	-11,2	-17,7	-13,2	-13,7	-23,5	-26,3	-25,7	-19,2	-26,1	-9,2		
T, dienų °C	-3	3	4	3	0	-1	-4	-3	0	0	1	0	0	3	1	0	-3	0	0	-2	-3	-6	-6	-9	-8	-12	-18	-13	-13	-6	-3		
T, naktį °C	-15	-9	-3	-2	-3	-6	-6	-6	-6	-6	0	-5	-2	-8	-7	-9	-6	-3	-3	-7	-9	-10	-15	-10	-12	-18	-21	-20	-21	-12	-6		
Vėjas, m/s	2-5	11-15	11-15	11-15	11-15	2-5	2-5	6-10	6-10	2-5	6-10	6-10	2-5	6-10	6-10	2-5	6-10	11-15	11-15	11-15	6-10	2-5	2-5	2-5	2-6	6-10	6-10	6-10	2-5	2-5	2-6		
Debesuotumas**	5	10	10	10	10	5	10	10	10	10	10	5	5	5	5	5	5	0	5	5	5	10	10	10	10	10	10	0	5	5	5	10	
Rūkas / migla	X	X	X	X				X	X	X	X	X	X									X			X		X						
Užšalimas	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	
Kelių išvažiuojamumas	G	V	B	B	V	V	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	V	G	V	G	G	V	V	B	B	B	B	B	B	B	B	
Pėstininkams	V	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	
Artillerijai	B	V	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	V	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	
Tankams	G	G	V	B	V	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	G	
Aviacijai	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	V	G	G	B	B	V	G	G	B	B	B	B	B	B	B	B	B	B	

* Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos Šiaulių stoties duomenys. ** Matuojamas 10 balų skalėje: 0 – debesų visai nėra.

G – geros; V – vidutinės; B – blogos; D – dangus; L – lietus; S – silpni; Sn – sniegas; Šl – šlapdrība; T – temperatūra. Spalvų reikšmės: geltona – vidutinės, šviesiai žalia – geros, raudona – blogos sąlygos kariuomenėms veikti. Šviesiai mėlyna – minusinė temperatūra, tamsiai mėlyna – minusinė temperatūra, žemesnė -5°C. Tamsiai žalia – sušalęs gruntas. Šviesiai violetinė – RA vykdė stambaus masto ofenzivą. Lentelė sudaryta remiantis RA karinių veiksmų žurnalais ir Lietuvos hidrometeorologijos tarnybos Šiaulių stoties (atskirai pažymėta) archyviniais duomenimis.

Nepublikuoti šaltiniai

1. Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 929, ap. 3, b. 995, 1022.
2. National Archives and Records Administration. T-315, R-323, R-1906.
3. *Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации*. Ф. 235, оп. 2074, д. 854, 858, 861; ф. 239, оп. 2224, д. 851; ф. 332, оп. 4948, д. 216; ф. 398, оп. 9308, д. 727; ф. 500, оп. 12451, д. 20; ф. 805, оп. 1, д. 61; ф. 859, оп. 1, д. 82; ф. 1520, оп. 1, д. 43.

Publikuoti šaltiniai ir informaciniai leidiniai

1. *Mūsų žinynas*, 1925, t. IX, Nr. 27, 1926, t. XI, Nr. 31, 1934, t. XXVI, Nr. 109, 1935, t. XXIX, Nr. 126.
2. *Kardas*, 1935, Nr. 23 (228), 24 (229), 1938, Nr. 22 (300).
3. *Karys*, 1937, Nr. 28 (955).
4. *Lietuvos žinios*, 1915, Nr. 49, 60, 61, 62, 76.
5. BIDERMANN, Gottlob Herbert. *Mirtiname mūšyje. Nuo Krymo iki Kuršo 1941–1945. Vokiečių pėstininko atsiminimai*. Kaunas: Vox Altera, 2010.
6. CLAUSEWITZ, von Carl. *Apie karą*, t. I–II. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008–2009.
7. Dzelzeļu liniju Latvijā būvniecības hronoloģija. [žr. 2020 01 02]. Prieiga per internetą: <<https://www.railwaymuseum.lv/lv/content/dzelzce%20l%C4%BCu-l%C4%ABniju-latvij%C4%81-b%C5%ABvniec%C4%ABbas-hronolo%C4%A3ija>>.
8. *Enciklopedinis karybos žodynas*. Sud. P. A. ČIOČYS et. al. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2008.
9. JOKUBAUSKAS, Vytautas; TAMKVAITIS, Titas. Du karo istorijos šaltiniai iš Lietuvos tarpukariu. In *The Unending War? The Baltic States after 1918 = Nesibaigiantis karas? Baltijos šalys po 1918 metų* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVI). Ed. by V. JOKUBAUSKAS, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2018, p. 177–242.
10. JOKUBAUSKAS, Vytautas; ZUBERNIŪTĖ, Samanta. Vokietijos pavojus ir karo dviem frontais katastrofa (Lietuvos kariuomenės 1936–1937 m. operacijų planai Nr. 1 „V“ ir Nr. 2 „V+L“). In *Creating Modern Nation-States in the Eastern Baltic = Šiuolaikinių tautinių valstybių kūrimas rytiniame Baltijos jūros regione* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, Vol. XXXVIII). Ed. by V. VAREIKIS, S. POČYTĖ. Klaipėda, 2019, p. 189–234; p. i–xxii;
11. *Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939–1945*. A dalis, Band 64/II, Bonn: Zentrum für Militärgeschichte und Sozialwissenschaften der Bundeswehr, 1996.
12. *Lietuvos karinė doktrina*. D-LK-001. Vilnius: Lietuvos kariuomenė, 2010.
13. *Lietuvos karinių pajėgų operacinė doktrina*. D-LK-002 (antrasis patikslintas leidimas). Vilnius: Lietuvos kariuomenė, 2011.

14. Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. Feodalinis laikotarpis. T. 1. Red. J. ŽIUGŽDA. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1955.
15. *Pėstininkų kuopos taktika (eksperimentinis vadovėlis)*. Ats. red. J. NORGĖLA. Vilnius: Lietuvos kariuomenės Mokymo ir doktrinų valdyba, 2020.
16. PLUTARCH'S. *Morals*. London: George Bell and Sons, 1898, § xvii (231). [žr. 2020 11 24]. Prieiga per internetą: < https://www.gutenberg.org/files/23639/23639-h/23639-h.htm#Footnote_595_595 >.
17. *Projektas MIP-021/2015*. [žr. 2020 01 08]. Prieiga per internetą: < <http://briai.ku.lt/projektai/projektas-mip-0212015/> >.
18. RAŠTIKIS, Stasys. *Kovose dėl Lietuvos. Kario atsiminimai*, I dalis. Los Angeles (CA): Lietuvių dienos, 1956.
19. SAFRONOVAS, Vasilijus. Lithuania and the Lithuanians in the First World War. Bibliography, 1914–1945 = Lietuva ir lietuviai Pirmajame pasauliniame kare. Bibliografija (1914–1945). In *The Great War in Lithuania and Lithuanians in the Great War: Experiences and Memories = Didysis karas Lietuvoje ir lietuviai Didžiajame kare: patirtys ir atmintys* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, vol. XXXIV). Ed. by V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2017, p. 189–238.
20. ŠILINŠ, Jānis. Pirmasis pasaulės karš Latvijā. Globāla mēroga militārs konflikts (1914–1918), kurā bija iesaistīta lielākā daļa pasaulės valstu. Atjaunots 2020. gada 19. novembrī. [žr. 2020 12 23]. Prieiga per internetą: < <https://enciklopedija.lv/skirklis/20833-Pirmais-pasaules-kar%C5%A1-Latvij%C4%81> >.
21. *The Encyclopedia of World War I. A Political, Social, and Military History*. Vol. II. Ed. by S. C. TUCKER. Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2005.
22. *The Seven Military Classics of Ancient China*. Translatio and commentary by Ralph D. SAWYER, with Mei-chün SAWYER. New York, NY.: Basic Books, 2007.
23. TITAS LIVIJUS. *Hanibalo karas*. Vilnius: Vaga, 1976.
24. *Боевой состав советской армии. Часть IV (январь–декабрь 1944 г.)*. Москва: Военное издательство, 1988.
25. ДРИГ, Евгений. *Механизированные корпуса РККА в бою*. Москва: АСТ, 2005.
26. ЖОМИНИ, Генрих. *Стратегия и тактика в военном искусстве*. Москва: Центрполиграф, 2009.
27. ИСАЕВ, Алексей. *Иной 1941. От границы до Ленинграда*. Москва: Яуза, Эксмо, 2011.
28. КОЛОМИЕЦ, Максим. *1941: Бои в Прибалтике. 22 июня – 10 июля 1941 года. Фронтовая иллюстрация № 5*. Москва: Стратегия КМ, 2002.
29. КОЛОМИЕЦ, Максим. *Тяжелый танк КВ-2. «Неуязвимый» колосс Сталина*. Москва: Эксмо, 2011.
30. ЛЮДЕНДОРФ, Эрих. *Мои воспоминания о войне 1914–1918*, т. 1–2. Москва: Высший военный редакционный совет, 1923–1924.
31. ОСАДЧИЙ, Дмитрий. С марша в бой. *Военно-исторический журнал*, 1988, № 6, с. 53–54.
32. РАУС, Эрхард. *Танковые сражения на Восточном фронте*. Москва: АСТ, 2006.
33. САВЧЕНКО, Василий. *Семь огненных дней Лиепайи*. Рига: Zinatne, 1985.

34. СУВОРОВ, Александр. *Военно-стратегические заметки*. Москва: Астрель, АСТ, 2011.
35. ТИТ ЛИВИЙ. *История Рима от основания города*. Москва: Наука, 1989.
36. ФРИДРИХ ВЕЛИКИЙ. *Наставление о военном искусстве к своим генералам. Анти-Макиавелли*. Москва: Эксмо, 2014.

Literatūra

1. ANDERSONS, Edgars. *Latvijas Bruņotie spēki un to priekšvēsture*. Toronto: Daugavas vanagu apgāds, 1983.
2. BLEIERE, Daina. et al. *Latvija otrajā pasaules karā (1939–1945)*. Rīga: Jumava, 2008.
3. BUMBLAUSKAS, Alfredas. Lietuvos tūkstantmetis: dvi atbestos alternatyvos. *Lietuvos istorijos studijos*, 2009, t. XXIII, p. 127–158.
4. BUTTAR, Prit. *Tarp milžinų. Mūšis dėl Baltijos šalių 1939–1945*. Kaunas: Vox Altera, 2014.
5. CANUEL, Hugues. From a Prestige Fleet to the Jeune Ecole. *Naval War College Review*, 2018, vol. 71, no. 1, Winter, p. 93–118.
6. CITINO, M. Robert. *The German Way of War: From the Tvirty Years War to the Third Reich*. Lawrence KS: University Press of Kansas, 2005.
7. CONZE, Werner. *Die Geschichte der 291. Infanterie-Division 1940–1945*. Bad Nauheim: Hans-Henning Podzun, 1953.
8. CREVELD, van Martin. *A History of Strategy: From Sun Tzu to Williams S. Lind*. Kuovola (Finland): Castela House, 2015.
9. CROWL A. Philip. Alfred Thayer Mahan: The Naval Historian. In *Makers of Modern Strategy from Machiavelli to the Nuclear Age*. Ed. by P. PARET, F. GILBERT, G. A. CRAIG. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1986, p. 444–477.
10. *Der Weltkrieg 1914 bis 1918*. Bearb. im Reichsarchiv: Bd. 8: *Die Operationen des Jahres 1915. Die Ereignisse im Westen im Frühjahr und Sommer, im Osten vom Frühjahr bis zum Jahresschluß*. Berlin: E. S. Mittler & Sohn, 1932.
11. DUNDULIS, Bronius. *Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)*. Vilnius: Mokslas, 1981.
12. DUNDULIS, Bronius. *Švedų feodaly įsiveržimai į Lietuvą XVII–XVIII a.* Vilnius: Mokslas, 1977.
13. EIDINTAS, Alfonsas. *Gyvenimas Lietuvai. Vincas Mašalaitis ir jo darbai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2015.
14. GONCHARENKO, Lesya; ALTYNTSEVAYA, Tatyana. Alfred Von Tirpitz and Construction of the Navy in the German Empire in 1865–1916. *International Naval Journal*, 2016, vol.(10), Is. 2, p. 74–82.
15. GRIER, Howard, D. *Hitler, Dönitz, and the Baltic Sea: The Third Reich's Last Hope, 1944–1945*. Annapolis: Naval Institute Press, 2007.
16. GROSS, P. Gerhard. *Myth and Reality of German Warfare: Operational Thinking from Moltke the Elder to Heusinger*. Lawrence KS: University Press of Kansas, 2016.

17. HABECK, R. Mary. *Storm of Steel. The Development of Armor Doctrine in Germany and the Soviet Union, 1919–1939*. Ithaca (NY) and London: Cornell University Press, 2003.
18. HANDEL, Michael I. Corbett, Clausewitz, and Sun Tzu. *Naval War College Review*, 2000, Vol. 53, no. 4, p. 108.
19. HAUPT, Werner. *Das war Kurland: Die sechs Kurland-Schlachten aus der Sicht der Divisionen*. Friedberg: Podzun-Pallas, 1987, s. 80.
20. HAUPT, Werner. *Kuršas: Pamirštos armijų grupės kronika nuotraukose*. Vilnius: Briedis, 2015.
21. IGNATAVIČIUS, Nedas. *Antrojo pasaulinio karo veiksmai Kurše 1944–1945 metais*. [Magistro baigiamasis darbas]. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2020.
22. JOKUBAUSKAS, Vytautas. „Mažųjų kariuomenių“ galia ir paramilitarizmas: tarpukario Lietuvos atvejis. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2014.
23. JOKUBAUSKAS, Vytautas. *Netiesioginis poveikis ir Lietuvos karinis saugumas 1919–1940 m.* Klaipėda: Druka, 2019.
24. JOKUBAUSKAS, Vytautas. Territorial Defence and Partisan Resistance (Lithuania's Experience). *Lithuanian Annual Strategic Review 2017–2018*, vol. 16, 2018, p. 331–371.
25. KUROWSKI, Franz. *Bridgehead Kurland: The Six Epic Battles of Heeresgruppe Kurland*. Winnipeg: J. J. Fedorowicz Publishing Inc, 2002.
26. KUZMINS, Valdis. Latvijas bruņoto spēku mobilizācijas un aizsardzības plāni 1939. gada beigās–1940. gada sākumā. *Militārais apskaits*, 2009, Nr. 3/4, l. 49–56.
27. *Latvijas atbrīvošanas kara vēsture*, t. I. Virs. Red. M. PENIĶIS. Rīga: Austrālijas latviešu balva Jaunsargiem, 2006 [pirmas leidimas 1938].
28. LAURINAVIČIUS, Česlovas; MOTIEKA, Egidijus; STATKUS, Nortautas. *Geopolitiniai kodai: tyrimo metodologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
29. LESČIUS, Vytautas. *Lietuvos kariuomenė Nepriklausomybės kovose 1918–1920*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 2004.
30. LIEKIS, Šarūnas. „Laivyno paradas“ ir neįvykusi Klaipėdos okupacija 1938 m. Nežinomi Lietuvos ir Vokietijos santykių puslapiai. *Genocidas ir rezistencija*, 2004, Nr. 2 (16), p. 163–168.
31. MICHAEL, B. Barrett. *Operation Albion. The German Conquest of the Baltic Islands*. Bloomington IN: Indiana University Press, 2008.
32. MITCHAM Jr., Samuel, W. *The German Defeat in the East, 1944–45*. Mechanisburg: Stackpole Books, 2007.
33. ŪNU, Mati; WALTER, Hannes; SAMMALSOO, Peedu. *Struggles in the Baltic. The Estonian and teh British Royal Navies' Operations in the Baltic during the Estonian War of Independence*. Tallinn: Grenader, 2012, p. 201–203.
34. PEČIULIS, Marius. Pirmojo pasaulinio karo veiksmai Lietuvos teritorijoje 1915 m. rugpjūčio pabaigoje – rugsėjo mėnesį. *Karo archyvas*, 2010, t. XXV, p. 48–53.
35. PEČIULIS, Marius. Pirmojo pasaulinio karo veiksmai Vakarų Lietuvoje – Vokietijos ir Rusijos pasienyje – 1915 m. pradžioje. *Karo archyvas*, 2011, t. XXVI, p. 44–80.

36. PĒTERSONS Aivars. *Krustugunis. Latviešu karotmāka 1940–1945. 60 gadus no tautas slēptais*. Rīga: Aivars Pētersons, 2007.
37. PETRAUSKAS, Robertas. *Barbarosa. Antrasis pasaulinis karas Europoje*. Trečioji knyga. Vilnius: Protų kovos, 2019.
38. PETRIKĖNAS, Vytautas. Inžinerinės priemonės Lietuvos gynyboje 1919–1940. In *XX amžiaus fortifikacija Lietuvoje*. Sud. V. ORLOV. Kaunas, 2008, p. 47–78.
39. RADUS-ZENKAVIČIUS, Leonas. *Trumpas Didžiojo karo eskizas*. Kaunas: Vyriausiojo štabo Karo mokslo skyrius, 1924.
40. RØKSUND, Arne. *The Jeune École. The Strategy of the Weak*. Boston: Brill, 2007.
41. SAFRONOVAS, Vasilijus. Klaipėdos užėmimo istorijos 1944–1945 metais kontroversijos. In *Antrojo pasaulinio karo pabaiga rytų Prūsijoje: faktai ir istorinės išvalgos* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XVIII). Ed. by A. L. ARBUŠAUSKAITĖ. Klaipėda, 2009, p. 127–150.
42. SAFRONOVAS, Vasilijus; JOKUBAUSKAS, Vytautas; VAREIKIS, Vygantas; VITKUS, Hektoras. *Didysis karas visuomenėje ir kultūroje: Lietuva ir Rytų Prūsija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2018.
43. SALO, Urmas. Militārā plānošana Igaunijā 20. gadsimta trīsdesimtajos gados. *Latvijas kara muzeja gadagrāmata*, 2002, Nr. 3, l. 93–103.
44. *Schlieffen Plan: International Perspectives on the German Strategy for World War I*. Ed. by D. T. ZABECKI; H. EHLERT; G. P. GROSS; M. EPKENHAUS. Lawrence KS: University Press of Kansas, 2014.
45. STROHN, Matthias. *The German Army and the Defence of the Reich. Military Doctrine and the Conduct of the Defensive Battle 1918–1939*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
46. SURGAILIS, Gintautas. *Lietuvos kariuomenės vadai*. Vilnius: Mintis, 1992.
47. ŠEPETYS, Nerijus. *Molotovo–Ribbentropo paktas ir Lietuva*. Vilnius: Aidai, 2006.
48. TAMKVAITIS, Titas. *Baltijos jūrinių miestų fortifikacija Antrojo pasaulinio karo metu: Klaipėdos ir Liepojos atvejai*. [Magistro baigiamasis darbas]. Klaipėda: Klaipėdos universitetas, 2019.
49. VAREIKIS, Vygantas. *Klaipėda XX amžiuje*. Klaipėda: Menininkų namai, 1993.
50. ZUBER, Terence. *The Real German War Plan 1904–1914*. Brimscombe Port Stroud: The History Press Ltd, 2012.
51. ŽARDINSKAS, Arvydas. „Raseinių tanko“ istorijos klausimu. *Lietuvos istorijos studijos*, t. XXI, 2008, p. 69–85.
52. БУЛДЫГИН, Сергей. *Оборона Лиенау*. Санкт-Петербург: Гагрут, 2018.
53. ИЛЬМЯРВ, Магнус. *Безмолвная капитуляция. Внешняя политика Эстонии, Латвии и Литвы между двумя войнами и утрата независимости (с середины 1920-х годов до аннексии в 1940)*. Москва Российская политическая энциклопедия, 2012.
54. КОЗЛОВ, Денис. «Мемельская операция» флота Балтийского моря. Июнь 1915 г. Москва: Цейхгауз, 2007.

55. КОРОЛЬКОВ, Георгий. *Сражение под Шавли: с четырьмя схемами*. Москва, Ленинград: Государственное военное издательство, 1926.
56. МЕЛКОНОВ, Юрий. *Пушки Курляндского берега*. Рига: Gvardis, 2005.
57. МЕЛЬТЮХОВ, Михаил. *Прибалтийский плацдарм. В международной политике Москвы (1918–1939 гг.)*. Москва: Алгоритм, 2015.
58. *Стратегический очерк войны 1914–1918 гг.* Ч. IV. Сост. А. НЕЗНАМОВ. Москва: Высший редакционный совет, 1922.
59. УСОВСКИЙ, Александр. *Проданная Польша. Истоки сентябрьской катастрофы*. Минск: Современная школа, 2010.
60. ЭНГИЗЕРС, Эдгарс. Сапёрный полк Латвийской армии. *Baltfort*, 2008, Nr. 3 (4), с. 22–25.

Samogitian-Curonian Military Defensive Bridgehead: Experiences of the First Half of the 20th Century

Dr. Vytautas Jokubauskas

ORCID ID: 0000-0002-5578-4880

Klaipėda University The Institute of Baltic Region History and Archaeology, Herkaus Manto str. 84, LT-92294, Klaipėda

E-mail: pilsotas@yahoo.com

LCDR Nedas Ignatavičius

Klaipėda University The Institute of Baltic Region History and Archaeology, Herkaus Manto str. 84, LT-92294, Klaipėda

Lithuanian Armed Forces Navy, Naujoji uosto str. 24, Klaipėda

E-mail: nedas.ignatavicius@gmail.com

Titas Tamkvaitis

Klaipėda University The Institute of Baltic Region History and Archaeology, Herkaus Manto str. 84, LT-92294, Klaipėda

E-mail: titas.tamkvaitis.ku@gmail.com

Summary

The article analyses the cases of military actions in the territory of Western Lithuania and Latvia from 1915 to 1945. At the same time, attention is paid to the operational plans of the Lithuanian and Latvian military forces in the second half of the 1930s. The fact that in the first half of the 20th century (1919 and 1944–1945) the territory of Samogitia and the Courland region twice managed to stop the large number of enemy forces attacking from the east and stabilise the front and even carry out counterattacks, determined the geographical boundaries of this study. We assume that history has revealed a geographically and naturally defence-friendly bridgehead

in the Eastern Baltic region, thus, based on military history research, revealing an alternative defence concept for small countries whose defence depends on allies not only for land capabilities but also for naval and military capabilities. allowing air operations.

The strategic directions in which the armies in the Eastern Baltic region were invading and withdrawing in the first half of the 20th century are essentially the same. Only the changes in technologies, mobility of capabilities and firepower, and growing/increasing opportunities have affected the pace and geography of military action. Although their technical capabilities have changed, road permeability, logistics infrastructure and the impact of natural phenomena have remained. Tanks, both during World War II and in the 21st century, can get stuck in off-road swamps, stop if fuel is not delivered on time, or be unable to fight after ammunition runs out. The rivers that flooded after the rain, with no bridges left over them, were and are an obstacle that military engineers can solve if they are not firing at the enemy, but it will take time. Thus, the mobility of any force and, in general, the ability to push forward will be constrained.

In this study, the geographical-natural approach is used widely, which was used to explain the influence of the natural environment on the actions of the armies. Hydrometeorological conditions are recorded, tables are compiled with more data, and the data are linked to military actions. The geographical-topographic method is applied to explain the influence of geographical conditions on military actions and to study the actions themselves. As a result of its application, four new maps are created and published alongside the text.

The investigation revealed that in 1915 the Russian army did not concentrate its forces in Courland, and through this the German army saw the possibility of manoeuvring in the northern wing. This helped to defeat the enemy on the Venta-Dubysa river line and, taking advantage of luck and maintaining the initiative to occupy the entire current territory of Lithuania until the autumn, to reach the left bank of the Daugava. These operations influenced the military planning of interwar Lithuania and Latvia. In 1941, the German forces invaded to the east in the same directions as in 1915, the only difference being that the enemy failed to stop them in Samogitia and Courland, although there was some stopping at Raseiniai near Dubysa. In 1944, the Red Army broke into the Baltic Sea near Palanga, which is what it failed to do in 1919, forming the Courland pocket, a bridgehead in which German forces defending the sea in contact with Germany were cut off for seven months until 9 May 1945). The Courland pocket/bridgehead forces surrendered only after the German capitulation. Klaipėda was defended by the German military for more than 3 months – from October 10, 1944 to January 28, 1945, until, when there was a threat that the land route through the Curonian Spit would be interrupted, they abandoned the city and left it to the Red Army without a battle.

Many of the examples discussed and the facts mentioned suggest that the history of war and its independent or formalised studies (research) have had and continue to have an impact on the development of warfare and the military planning of the armies of various states. Thus, the history of war is a resource, the study of which gives an opportunity (in addition to training, exercises and simulations) to learn to fight and plan possible military actions, form strategies, possible scenarios and their alternatives, to justify each decision – even during training and

planning processes – in at least a few real-life examples of the conditions under which they would have to act. During the interwar period, the Lithuanian Armed Forces based their planning on an assessment of the former geopolitical situation and the experience of the First World and Independence Wars that took place on Lithuanian territory (in the same natural environment, in the same theatre of war as the Lithuanian Armed Forces). The cases we have analysed confirm general principles of warfare related to the importance of firepower and manoeuvrability. After analysing the cases of military history, it is essential to find a *modus operandi* that would help to act not according to a possible enemy, but according to one's own (individual and/or allied-coordinated) strategic decision.

Gauta / Received 2021 02 04

Priimta / Accepted 2021 05 06